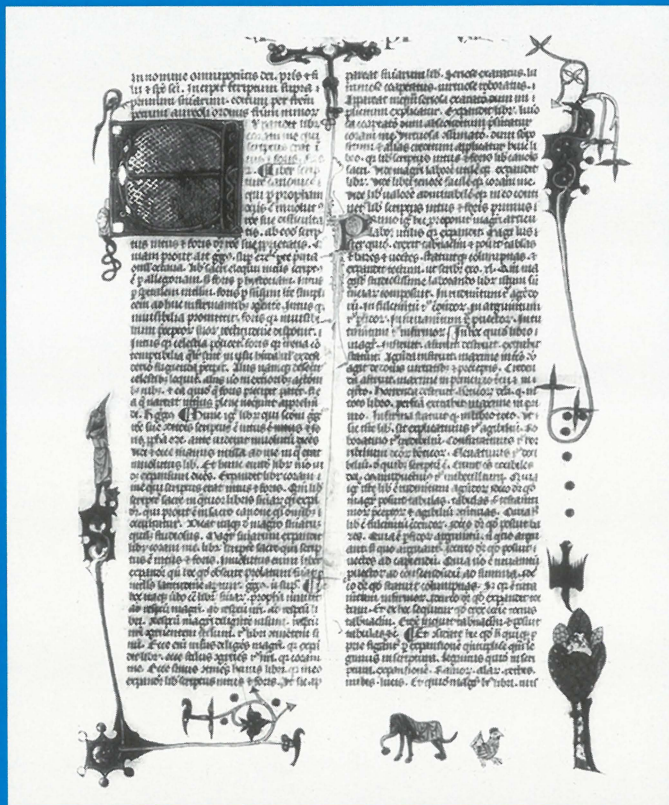

TEOL- information

Det teologiske Fakultet
Københavns Universitet

Nr. 18. september 1998

Indholdsfortegnelse

Siden sidst af dekan, professor Jens Glebe-Møller	3
Encyklopædien og Fakultetet af professor Steffen Kjeldgaard-Pedersen	5
Teologistudiet i middelalderen - Pierre Auriole af lektor Lauge O. Nielsen	11
Fjendekærlighed i antikken af cand. mag. Finn Gredal Jensen	17
Johannes-prologens Logos og filosofien af ph.d. Henrik Pontoppidan Thyssen	23
Barth und kein Ende af cand. theol. Jens Bærentzen	29
Udsigten i bakspejlet af docent Knud Banning	33
Om tidsskriftet BIBLIANA af ph.d. Tilde Binger	37
Publikationer	41
Kalender for efterårssemesteret 1998	44

TEOL-information udgives af Det teologiske Fakultet, Københavns Universitet, og udkommer to gange årligt, henholdsvis den 1. februar og den 1. september. TEOL-information distribueres gratis til udvalgte offentlige og kirkelige institutioner samt til indenlandske universiteter, gymnasier, hovedbiblioteker og pressen. Bladet kan rekvireres ved henvendelse til:

Teologisk Fællesafdeling,
Købmagergade 44-46,
1150 København K.
Tlf. 35 32 37 00

Ansvarshavende: Dekan Jens Glebe-Møller.
Redaktion: Peder Nørgaard-Højen.

Lay-out og sats: Religionspædagogisk Center.

Tryk: Special-Trykkeriet Viborg A/S.

Artikler, der offentliggøres i TEOL-information, kan citeres med angivelse af kilde.

Oplag: 3500.

Forside: Det smukke håndskrift MS Borgh. 329 (her fol. 20r), der befinder sig i Vatikanets bibliotek, indeholder Aurioles tidlige kommentar til den første bog i Lombarderens Sentensværk. Dette omfangsrige arbejde skrev Auriole, før han i 1316 kom til Paris, og det går tilbage til forelæsninger holdt i de store franciskanske studiehuse i Bologna og Toulouse. (Foto Biblioteca Apostolica Vaticana)

Siden sidst

Af dekan Jens Glebe-Møller

Mens der skrives om de manglende millioner til universitetsbyggeriet på Amager, og universitetets overtagelse af Kommunehospitalet fortaber sig i tågerne, ja, så kiler Det teologiske Fakultet ufortrødent på i Købmagergade. Der læses, skrives, forskes (Dario Gonzales, Tilde Binger, Morten Miland, Søren Østergaard og Henrik Pontoppidan Thyssen har alle fået tildelt ph.d.-graden), undervises og aflægges eksaminer. Om forskningen beretter i øvrigt listen over *Publikationer*, der fra og med dette nummer er fast rubrik i TEOL-information, og i skrivende stund ser det ud til, at et par og tyve cand.theol.'er vil springe ud her ved sommereksamen. Så antallet af kandidater i de næste år vil nok komme til at ligge på ca. 40. Men danske kandidater er jo ikke meget mobile, og derfor vil der i hvert fald i nogen tid være pukler af arbejdsløse teologer i universitetsbyerne.

På de indre linier er vi i gang med at se på den nuværende studieordning af 1989. Der synes at være udbredt enighed om, at ordningen egentlig er god nok, men

den trænger til at blive eftersat og revideret. Henad vejen sker der stadig justeringer. Studienævnet har indført et fast kursus i bibelkundskab på grunduddannelsen og ligeledes et kursus i kirke- og teologihistorie. Alt, hvad der vedrører studiet, drøftes naturligvis også med søsterfakultetet i Århus. Fx arbejder lærerne i kirkehistorie ved de to fakulteter sammen om at sikre en ensartet opbygning af det kirkehistoriske studium. Og så skal den teologiske uddannelse her i landet jo evalueres af Undervisningsministeriets evalueringscenter. I første omgang skal fakul-

terne i Århus og København udarbejde en såkaldt »selvevaluering« i løbet af efteråret. Evalueringsscenetret udpeger en styregruppe, som skal skrive den egentlige rapport, der forventes at foreligge ud på sommeren 99. Hvad der kommer til at stå i denne rapport, er jo ikke godt at vide. Men der er da næppe tvivl om, at den vil få indflydelse på det fremtidige teologiske studium, ligesom dens forgængere har fået det på andre studier ved universiteterne.

Under nogen opstandelse går Fakultetet videre med planerne om at udbyde hele det teologiske studium under loven om Åben Uddannelse. Hidtil har vi kun haft *Åbent Universitet* ved Institut for Kirkehistorie og Institut for systematisk Teologi, men fra efteråret kommer Institut for Bibelsk Eksegese med og udbyder bl. a. grundkursus i bibelkundskab og i hebraisk. I de sidste 3 år, hvor vi har udbudt velbesøgte kurser under Åben Uddannelse, har vi mærket stor interesse for de teologiske fag. Og det er jo en del af vor forpligtelse som fakultet at »udbrede kendskab til videnskabens arbejdsmetoder og resultater«, som der står i Universitetsloven. Samtidigt giver dette initiativ os så også mulighed for at ansætte eller fastholde

lærere, som vi ellers måtte vinke farvel til.

I denne sammenhæng har vi oprettet en ny stilling som fuldtidsbeskæftiget faglig vejleder og besat den med cand. theol. Bente Guldsborg, som skal stå både vore mange »almindelige« studerende og de studerende under Åbent Universitet bi med råd og dåd. Samtidigt tager vi så afsked med Vagner Lund, der i nu adskillige år har lagt et stort og fortræffeligt arbejde især i kurserne under afdelingen for Kunst og Kristendom.

I løbet af efteråret er det planen at flytte Søren Kierkegaard-forskningscenteret fra Købmagergade til nye lokaler i den indre by. Centeret har fået fornyet og forøget sin bevilling fra Grundforskningsfonden for en 5-årig periode og kan ikke længere rummes på 4. sal. Men det udmærkede samarbejde mellem Fakultetet og Centeret vil naturligvis fortsætte. Ellers er vore fysiske rammer jo, som allerede antydnet, de samme som før. Der males lidt hist og pist, og vi forsøger at sætte skik på parkeringsvirvaret i gården i nr. 44, så den kan blive et rart sted at opholde sig i på varme sommerdage.

Og hvad vi ellers kan byde på herinde - det giver også dette nummer af TEOL-information smagsprøver på. Velbekomme!

Encyklopædien og Fakultetet

Af professor Steffen Kjeldgaard-Pedersen
Institut for Kirkehistorie

Den Store Danske Encyklopædi - i daglig tale *Nationalleksikonet*, *Den Store Danske* eller blot *Encyklopædien*, hvis man da ikke hører til de rå, som klarer sig med *SDE* - vil omfatte 20 store, ikke videre håndterlige bind, når den, sikkert på den for længst fastsatte dato, afsluttes i år 2001. Første bind udkom i slutningen af 1994, i skrivende stund er man nøjagtigt halvvejs, og førend året er omme, vil der foreligge 12 bind. 3 bind om året, ca. 600 sider store, kan *Danmarks Nationalleksikon*, som er et datterselskab af *Gyldendalske Boghandel*, hvert år sende ud til abonnenterne, der vist ikke er helt så mange, som man kunne ønske, men dog nok til at udløse fondsstøtte og statslig inflationsgaranti.

Ifølge »Forordet« i bind 1 har redaktionen set det som sin opgave, at »bygge bro mellem tusinder af eksperter og titusinder af læsere om hundredtusinder af emner«. Et sådant brobyggeri kræver en høj grad af organisation. Over det hele svæver Det Videnskabelige Råd, hvis formand er fhv. rigsantikvar, professor Olaf Olsen, der efter si-

gende læser hver eneste linie, før den bliver trykt. Ansvarshavende chefredaktør er professor Jørn Lund, som i hovedredaktionens smukke domicil på Nytorv råder over en »faglig« medarbejderstab på størrelse med fakultetets. Fagredaktører kaldes de, og det er dem, der holder styr på de ca. 70 emneområder og hundredtusinder af emner, fastsætter omfanget af de enkelte artikler, finder forfatterne blandt de tusinder af eksperter samt bearbejder, hvad forfatterne sender ind. Til at hjælpe sig med alt dette har fagredaktørerne en række fagkonsulenter, herunder adskillige fra Det Teologiske Fakultet i København.

Det fortællende og det danske

»Den Store Danske Encyklopædi fortæller om natur og kultur, om menneskets liv før og nu,« hedder det i forordet. En enfoldig opgave, som hurtigt viser sig at rumme store vanskeligheder, blandt andet fordi en moderne encyklopædi ikke som de gamle kan være båret af og selv frembære »et sammen-

hængende syn på religion, politik og videnskab«, men højst afspejle den grad af »videnskabsteoretisk eller metodisk samstemthed«, som »faktisk findes blandt danske forskere på overgangen mellem det gamle og det nye årtusinde«. Selv om redaktionen har tilstræbt en stil og et sprog, som ikke på forhånd forhindrer Encyklopædien i at »informere også læsere uden store faglige forudsætninger«, kan enhver hurtigt se, at »det fortællende« har trange kår. Fortælling kræver plads, og den er der desværre for lidt af. Over lange stræk fremtræder Encyklopædien som et gedigent konversationsleksikon, dvs. en alfabetisk ordnet, i det sproglige udtryk minimalistisk, men præcis »Haandbog over de i selskabelig Underholdning og ved Læsning forekommende Gjenstande, Navne og Begreber« (citatet er hentet fra artiklen »encyklopædi« i bind 5). De egentlige narrative åndehuller finder man i oversigtsartiklerne og de essayistiske afhandlinger om centrale begreber som fx død, frihed, historie og håb. Men pladsen er altså et problem. 20 bind er for lidt, hvis man vil skabe et opslagsværk, som i informationsrigdom og faglig tyngde for alvor kan måle sig med gode gamle *Salmonsens*, ikke mindst i vore dage, hvor et leksikon helst skal ligne en billedbog, og teksten nærmest på forhånd er i defensiven over for illustrationerne.

»Udgangspunktet er dansk,« forkynder det allerede flere gange citerede forord, og den »danske« prioritering er ikke til at tage fejl af. Fx får dansk litteratur en i det store billede yderst generøs behandling. Set med teologiske briller kan det forekomme sært, at Martin Andersen Nexø får mere end dobbelt så mange linier som Karl Barth, og at H. C. Branner fylder som Rudolf Bultmann. Men der *kan* argumenteres for det. Branner og Andersen Nexø har en plads i den offentlige danske bevidsthed, som meget få teologer kan hamle op med. Danske teologer fra den sidste generation udgør et særligt problem for redaktionen. De er jo danske, og derfor kan også sådanne komme med, som aldrig var sluppet gennem et internationalt nåleøje. På den anden side er det meget få teologer, som fylder noget i det kulturelle landskab. Så hvem skal med og hvem ikke? Her skal et redaktionelt skøn til, og det kan man utvivlsomt tilbringe nogle fornøjelige timer med at gå efter i sømmene, - hvis man ellers er til den slags. Mit gæt er, at der vil kunne iagttages en vis vilkårlighed.

»Religionskrig«

Fra vort eget fakultet medvirker 7 faste lærere som fagkonsulenter og stort set alle lærere som forfattere. John Strange er konsulent på det arkæologiske område, Niels Peter Lemche tager sig af GT og

Mogens Müller af NT. Jens Glebe-Møller er konsulent i dogmatik, etik og religionsfilosofi, mens Leif Grane, Lauge Olaf Nielsen og undertegnede yder konsultativ bistand i forskellige afdelinger af kirkehistorien. Fagredaktør for gruppen *Teologi, Kirkehistorie, Religion* er historikeren Gert Posselt, som også er ansvarlig for bl. a. bogvæsen og okkultisme. Det er ham, de fleste teologer, som skriver til Encyklopædien, får med at gøre, og det behøver de ikke at være kedede af. Han varetager sit kæmpeområde med venlig professionalisme og lader sig ikke løbe over ende, selv om han undertiden befinder sig midt i en religionskrig.

Der er ingen grund til at skjule, at det ofte har været så som så med den videnskabsteoretiske eller metodiske samstemthed mellem de teologiske konsulenter og forfattere, eller at den konfessionelle modsætning mellem »katolsk« og »evangelisk-luthersk« på overraskende måde er slået igennem på tilsyneladende helt uskyldige steder. Åh hvad, kan man så spørge, det er vel bare den konfessionelle natur, der går over den videnskabelige optugtelse? Det er det selvfølgelig også, vi er jo alle i indgroede fordømmes vold, og her kan religionskrigen ligefrem være nyttig og tjene den bedre oplysning, så man fx bliver klar over, at der er mere at sige om en og anden af Luthers katolske, teologiske mod-

standere end det, den normalprotestantiske historieskrivning har lært os. Men der er mere på færde end blot dette, nemlig forskellige begreber om sandhed og åbenbaring, og dermed også om historien. En katolsk forfatter, og vi taler altså her om en videnskabeligt skolet person, ville godt kunne finde på at indlede en artikel om »messe« med en sammenfatning af gældende kirkelære om gudstjenesten og dens væsen, mens en forfatter, som står i en evangelisk-luthersk tradition, uden videre ville gribe emnet historisk an og begynde med begyndelsen - i principiel uvidenhed om, hvad der er sandheden om messen eller gudstjenesten. Eller tag et fænomen som antimodernisteden, Pius X.s egenhændige foranstaltning til åndelig voldtægt mod katolske præster og lærere fra 1910, først ophævet i 1967. Det er kun, hvis sandheden er bortforpagtet til Rom, man vil finde det tilstrækkeligt med en forklaring om, at der her var tale om en ed, hvorved katolske gejstlige og lærere forpligtede sig til at bekæmpe moderne vildfarelser. Netop i et moderne, videnskabeligt baseret leksikon må den historiske relativisering føres igennem, så det i det mindste bliver klart, at eden krævedes af en instans, der selv påtog sig at definere vildfarelserne, fordi den mente at sidde inde med sandheden, og det burde måske også antydes, at den samvittighedskonflikt, som mange blev påført ved at

skulle følge kirkens afgørelser mod bedre vidende, i en række tilfælde førte til personlige tragedier. I Encyklopædiens bind 1 kan man under *antimodernist-ed* se, hvordan opgaven blev løst.

Hug en hæl . . .

Det første, fagkonsulenterne blev bedt om i 1992, da det hele gik i gang, var at luge ud i og foretage tilføjelser til allerede foreliggende »stikordslister«, som bl. a. var et resultat af det forberedende arbejde med en ny Salmonsens, et kuldsejlet projekt fra halvfjerdserne.

Det er, tør jeg nok sige, betydeligt lettere at stryge stikord, som er undværlige, end at blive opmærksom på, hvad der mangler. Dernæst skulle der ses kritisk på det foreløbigt angivne linietal for artiklerne om de enkelte stikord. Her kunne der kun blive tale om »indre« justeringer eller rettere en omfordeling, idet det samlede linietal på forhånd lå fast. Melanchthon kunne få flere linier, hvis Luther fik færre, og omvendt; hvis begge skulle have flere, måtte linierne atter hugges andre steder fra, men bedst ville det i øvrigt være, om man for at sikre sig mod ubehagelige overraskelser i sidste ende af

antimodernist-ed, indført i 1910 som et obligatorisk løfte for katolske præster og lærere om at afvise modernismen, »sammenfatningen af alle kætteri«, som stridende imod åbenbaringens og kirkens læremyndighed. Overholdelse af eden blev sikret ved censur og åndelig disciplin, indtil den blev afskaffet i 1967.

leksikonet kunne nøjes med færre linier til både den ene og den anden. Sådan omtrent lød parolen. I almindelighed gælder, at pladsproblemerne på teologiens område er blevet løst ved at stryge mindre betydningsfulde stikord. Herved er Encyklopædien blevet et ringere opslagsværk, end den havde behøvet at være, ingen tvivl om det. Til gengæld har så en række vigtige stikord kunnet blive nogenlunde fyldestgørende behandlet. Og ikke så få artikler er faktisk helt fortræffelige. Som eksempel vil jeg nævne Mogens Müllers om *Jesus*

Kristus. I Salmonsens blev artiklen - meget længere end Encyklopædiens - om dette stikord skrevet af to forfattere, Holger Mosbech, som tog sig af den historiske

Jesus, og F. C. Krarup, der fremstillede Jesus i hans betydning som grundlægger af en ny og stadig gyldig moral og religion. At Mogens Müller er ene på skansen i Encyklopædien signalerer, at den moderne historiske bevidsthed nu er slået så stærkt igennem, at en leksikonredaktion med sindsro kan se bort fra det spørgsmål om Jesu universelle og aktuelle betydning, som Salmonsens altså endnu måtte tage et vist hensyn til. Det er

Mogens Müllers opgave ikke uden videre blevet nemmere af, men se selv i bind 10, hvordan han griber den an!

Fagkonsulenter og forfattere

Fagkonsulenterne foreslår endvidere forfattere til de enkelte artikler. Det er ikke så nemt, som det umiddelbart kan lyde, at finde den rigtige forfatter til en bestemt artikel. At forfatteren skal være fagmand, er indlysende, men desværre kan ikke enhver fagmand skrive en leksikonartikel. Faktisk er det ikke til at vide på forhånd, hvem der kan og ikke kan, omend man i det enkelte tilfælde kan have en begrundet formodning. Til gengæld viser det sig straks ved første artikel fra en forfatters hånd, hvordan landet ligger, og ligger det skidt, er det om i en fart at sige farvel og tak. For nogle er leksikonets kortform simpelthen en plat umulighed.

Forfatterne sender deres artikler til redaktionen, hvor de underkastes en første bearbejdelse ved inddateringen. Næsten alle forfattere skriver altid for langt, og en stor del af redaktionens arbejde består i at beskære og omskrive artikler, så de får eller i det mindste nærmer sig det fastsatte omfang. Fagkonsulenterne får de bearbejdede artikler til granskning. Deres opgave er at påse, at alle faktuelle oplysninger er rigtige, og at der er anlagt et holdbart væsentligheds-

kriterium ved udvælgelsen af de givne oplysninger. I mange tilfælde vil fagkonsulenten tilføje oplysninger, men lige så ofte eller måske endda tiere vil han foreslå, at oplysninger slettes. Vurderinger skal forekomme plausible. Forfatterens personlige holdning til stoffet må gerne farve, men ikke dominere artiklerne; alternative betragtningsmåder skal være repræsenteret. Objektivitet er idealet, solid oplysning målet og et klart og letlæseligt sprog midlet. Fra fagkonsulenterne går artiklerne tilbage til fagredaktøren og hovedredaktionen. Her træffes de endelige afgørelser i tvivlsspørgsmål, og her finder også den sproglige finpudsning sted.

Det siger næsten sig selv, at fagkonsulenter og fagredaktion ikke altid kan være enige, og ligeledes, at forfatterne til tider er endog meget utilfredse med, hvad der sker med deres artikeltekster undervejs i forløbet. Ømskindethed og Besserwissen fremmer imidlertid ikke forståelsen. Hvis en artikel bør ændres radikalt, vil fagkonsulenten som regel foreslå, at den sendes retur til forfatteren til omarbejdelse. Ellers kommer forfatteren først ind i billedet, når han eller hun modtager spaltekorrektoren, og da vil det som regel være for sent at protestere. Men en forfatter kan naturligvis altid nægte at lægge navn til ændringerne og dermed til artiklen i dens endelige skikkelse.

Forpligtelse og fedtspil

Det er næsten rørende, så beredvilligt de fleste svarer ja til opfordringen om at forfatte artikler til Encyklopædien. Det kan ikke være for pengenes skyld, de gør det, for honoreringen er mildest talt miserabel. Man bliver derfor nok, selv om det lyder lidt højtideligt, nødt til at sige, at den akademiske verden i vid udstrækning opfatter det som en forpligtelse at medvirke til det store oplysningsprojekt, som Encyklopædien er. Også af den grund burde Den Sto-

re Danske have været 10 bind større, for en sådan samling af kræfterne vil man næppe se igen lige med det første. Her skulle den danske stat have sagt farvel til fedtspillet og satset noget mere. Nu må vi nøjes med de 20 bind. Måske får vi i tilgift en elektronisk udgave med udvidelser, bl. a. i form af litteraturhenvisninger. En CD-ROM-version har været på tegnebrættet, men der er også andre muligheder. Under alle omstændigheder sker der ikke noget på den front, før bogværket er afsluttet.

Teologistudiet i middelalderen - Pierre Auriol

I de senere år har forskere ved det amerikanske statsuniversitet i Iowa City og Københavns Universitet samarbejdet om udarbejdelse af en kritisk udgave af den franske teolog og filosof Pierre Auriolens senstekommentarer fra 1316-1320. Med sin radikale kritik af især Thomas Aquinas og Johannes Duns Scotus indvarslede Auriol den senmiddelalderlige nominalisme, og han indtager en central placering i det latinske Europas intellektuelle historie.

Studere teologi ved et middelalderligt universitet stillede krav, som kun de færreste kunne honorere. Inden sin afsluttende eksamen var en teologisk student forpligtet til at afholde en forelæsningsrække over hele den kristne tros lære. Der var ikke tale om begynderundervisning eller et kompakt kursus, men om en fuld gennemgang, der strakte sig over flere år. Til visse forelæsninger kunne studenten regne med, at det samlede fakultet ville indfinde sig i auditoriet. Hvis man skønnede, at forelæseren ikke var opgaven voksen, blev han simpelthen fjernet

*Af lektor Lauge O. Nielsen
Institut for Kirkehistorie*

fra undervisningen med besked på at vise større flid.

Forelæsningerne over *Sentensbogen*

Ifølge datidens studieordning skulle disse dogmatiske forelæsninger kommentere eller orientere sig efter tidens lærebog i systematisk teologi, nemlig Peter Lombarders såkaldte *Sentensbog*. Dette værk var skrevet i midten af 1100-tallet og var en komplet dogmatik i fire bøger. Det fik betydning langt op i eftertiden, idet Lombarders måde at organisere stoffet på kom til at tjene som forbillede helt op i 1800-tallet. Lombarderen tog udgangspunkt i læren om Gud og Hans egenskaber, som blev viet en grundig drøftelse (bog 1). Derefter fulgte skildringen af universets frembringelse og indretning samt læren om mennesket, nåden og synden (bog 2). Så kom redegørelsen for Sønnens menneskevordelse i Kristus og forsoningen samt de kristne dyder og kristenlivet (bog 3). Kirkens sakramenter, den

yderste dom og salighedens velsigelser afsluttede fremstillingen (bog 4).

På grund af dette vidtfavnende anlæg, der ud over den treenige Gud og Hans skabende og frelsende handling også omfattede frembringelsen og indretningen af det skabte univers, var der så at sige intet emne, som ikke kunne tages op, når teologiske studenter forelæste over kristen dogmatik. Som *sententiarius* skulle man naturligvis behandle det, som er af central betydning for kristendommen, men det var også nærliggende at stille filosofiske og naturfilosofiske spørgsmål som fx erkendelsens væsen, de skabte genstandes ontologiske principper samt tidens og rummets natur.

Det teologiske studieforløb

Nu ville det selvfølgelig have været aldeles uansvarligt at pålægge teologiske studenter at forelæse over hele den kristne lære, hvis de ikke kunne forventes at besidde de nødvendige forudsætninger. Men dem skulle et meget langt forudgående studium have tilvejebragt.

De studenter, som blev indskrevet ved de store universiteter i 1200- og 1300-tallet, havde i forvejen afsluttet en elementær skoling i læsning og skrivning af latin samt regning, og var omkring 15 år gamle. Som første trin på deres akademiske løbebane skulle de studere filosofi, og det indledende studium - middelalderens filosofi-

kum - var særdeles grundigt. Man skulle således bruge mindst otte år på at tilegne sig logik og grammatik samt discipliner som fysik, metafysik, psykologi og etik. Havde man derefter stadig mod på at studere, og stiledede man efter samfundets mere lukrative poster, søgte man optagelse på et af de tre højere fakulteter, som var teologi, jura og medicin.

Af statutterne eller studieordningen ved fx universitetet i Paris fremgår det, at det teologiske studium ikke lod sig gennemføre på mindre end femten år. I mange tilfælde var den reelle studietid dog væsentlig længere, idet mange studenter måtte forlade universitetet i kortere eller længere perioder for at tjene til dagen og vejen enten som administratorer, undervisere eller ved at beklæde et lavere kirkeligt embede. Middelalderens teologistudium stillede store krav til studentens evner, tålmodighed og kærlighed til faget. Det er tydeligt, at teologi i middelalderen blev betragtet som en sag af allerstørste betydning, og at samfundet ikke lod sig stille tilfreds med teologiske kandidater, som ikke besad teologisk kompetence på allerhøjeste niveau. Det var derfor også helt i tråd med studiekravene, at enhver teologisk kandidat efter afsluttet eksamen var forpligtet til at indgå i fakultetets lærerstab og virke som professor i mindst to år.

Middelalderens dogmatikker

Man kunne forledes til at tro, at et så krævende og langvarigt studieprogram ville medføre, at middelalderens teologiske fakulteter var ganske sparsomt befolkede. Men det var ingenlunde tilfældet. Ved de store universiteter var der tværtimod pladsmangel. Der var selvfølgelig en grænse for, hvor mange forelæsninger over dogmatikken man kunne have ad gangen. Ved universitetet i Paris var der i begyndelsen af 1300-tallet plads til, at man hvert efterår kunne starte omkring 10 samtidige forelæsningsrækker. På grund af det høje antal kandidater, som ventede på at gå i gang med studiets sidste fase, måtte man på et tidspunkt halvere længden af den store dogmatiske forelæsning, således at den kom til at vare ikke fire, men kun to år.

Efter at have afsluttet de mundtlige forelæsninger ventede der studenten endnu en opgave. Det var velset, at forelæseren bearbejdede sit stof og offentliggjorde sine resultater i form af en sentenskommentar eller lærebog i dogmatik. Uden tvivl måtte mange se i øjnene, at de ikke magtede opgaven, eller at de simpelthen ikke havde noget originalt at sige, idet de havde fulgt anerkendte forbilleder som Thomas Aquinas, Ægidius fra Rom eller Johannes Duns Scotus. Det er dog bemærkelsesværdigt, hvor mange teologiske kandi-

dater der faktisk formåede at gøre arbejdet færdigt. Eksempelvis kender man ikke færre end 27 kommentarer fra universitetet i Paris inden for perioden 1320-1335.

Adskillige af disse dogmatiske håndbøger eller *sentenskommentarer* er bevaret i Europas biblioteker. Ganske få foreligger i moderne tekstkritiske udgaver (af fx Bonaventura, Ockham og Gregor af Rimini), mens flere har været under udarbejdelse i adskillige årtier (af fx Thomas Aquinas og Johannes Duns Scotus). I 1500-tallet og det tidlige 1600-tal blev nogle af de mere berømte sentenskommentarer trykt, men på grund af den forholdsvis tilfældige måde, hvorpå disse tidlige udgaver blev besørget, kan de i dag kun anvendes med stor varsomhed.

Det store flertal af middelalderens sentenskommentarer er imidlertid kun tilgængelige i de håndskrifter, som med nøje blev fremstillet i middelalderen, og som blev læst helt op i 1600-tallet. Adskillige af disse værker er efterhånden identificeret og katalogiseret. Hvor mange der stadig står oversat på bibliotekernes hylder, er naturligvis ikke til at sige, men det er givet et meget stort antal.

Nu kan man selvfølgelig spørge, om man egentlig ikke med god ret kan overlade sådanne værker til glemslen? I mange tilfælde vil man afgjort skulle besvare spørgsmålet bekræftende; adskillige af

disse værker kan kun være af antikvarisk interesse. På den anden side må man ikke overse, at sentenskommentaren var tidens vigtigste kanal til offentliggørelse af videnskabelige landvindinger. Da sentenskommentaren var en meget fleksibel litterær genre, kan man aldrig på forhånd sige, hvad der gemmer sig i et værk af denne type. Fx kan et givet værk være teologisk ret uinteressant, men rumme ganske betydningsfulde udredninger inden for fagområder som optik, fysik eller matematik.

Pierre Auriole

I sin samtid og umiddelbare eftertid var Auriole en yderst kontroversiel tænker. På den ene side fremførte han en radikal kritik af den såkaldt realistiske tænkning, som han mødte den hos Thomas Aquinas og Johannes Duns Scotus. På den anden side brød han nye veje for teologi og filosofi, idet han bl. a. drog et meget skarpt skel mellem tro og fornuft og reducerede den realistiske ontologi væsentligt, ligesom han påviste, hvorledes den menneskelige erkendelse ikke kun er bestemt af erkendelsens objekt, men også af selve sansningens og fornuftens måde at fungere på.

Auriole var et kendt navn igennem hele senmiddelalderen, og ikke overraskende blev hans værker trykt ved indgangen til 1600-tallet. Desværre blev denne udgave meget mangelfuld, idet udgiver-

ne valgte at gengive teksten efter de håndskrifter, som var lettest tilgængelige, og så i øvrigt supplere med egne forbedringer, hvor sådanne syntes påkrævede. Alle sine alvorlige mangler til trods havde denne udgave en væsentlig funktion, nemlig at danne grundlag for en første udforskning af Aurioles filosofi og teologi. Således blev udgaven benyttet af flere historikere imellem de to verdenskrige, og disse arbejder såvel som senere forskning har med al tydelighed demonstreret nødvendigheden og betydningen af at gøre Aurioles spekulative værker tilgængelige i en kritisk udgave.

Udgivelsesprojektet

I 1950'erne forsøgte man at tilvejebringe en moderne udgave af Aurioles kommentar til første Sentensbog. Imidlertid mislykkedes projektet, bl.a. fordi strategien for udgivelsen var baseret på en fejlagtig analyse af håndskriftmaterialet.

De vanskeligheder, som Aurioles sentenskommentarer frembyder, er mange. Den alvorligste er formodentlig, at hver af kommentarerne til de fire bøger er overleveret i flere versioner. Der er flere grunde til dette bemærkelsesværdige forhold - der i øvrigt også kendes fra andre middelalderlige forfattere. For det første blev værker af denne art forfattet over mange år og i forskellige tempi. Visse dele af det endelige værk kunne således foreligge i færdigredigeret form,

mens andre dele stadig forelå som udkast. For det andet skulle man som *sententiarius* offentliggøre kortere udgaver af visse forelæsninger, mens forelæsningsrækken stadig var i gang. På den måde havde fakultetet hånd i hanke med, hvad »de unge« docerede. Endelig var man i middelalderen meget ivrig for at udfærdige kopier af stort set alt skriftligt materiale. Der kunne derfor opstå mærkelige blandingsformer, når dele af et værk i en tidlig version blev skrevet sammen med andre dele af samme værk, men i en senere udgave.

Før en egentlig udgivelsesproces kan gå i gang, er det naturligvis påkrævet at udrede de forskellige versioner og deres indbyrdes forhold. Et sådant arbejde er overordentligt kompliceret, men i Aurioles tilfælde er det heldigvis også spændende. Nærmere analyse af materialet afslører nemlig, at de forskellige versioner af Aurioles sentenskommentarer afspejler forskellige stadier i hans debat med samtidige teologer. Dette vil sige, at Aurioles skrifter kan benyttes til at opnå et helt ekstraordinært skarpt indblik i, hvilke intellektuelle kampe der over en kortere årrække udspandt sig på det teologiske fakultet i Paris.

Jeg skal ikke i denne sammenhæng komme ind på den saglige side af debatten, som berørte så

centrale emner som teologiens væsen, den guddommelige trinitet, dydernes væsen samt handlingsbegrebet. Fronten imod Auriole forekommer at have været intet mindre end massiv, og Auriole må have følt sig temmelig isoleret. Hans erklærede modstandere talte så fremstående teologiske professorer som dominikaneren Hervaeus Natalis, der i hovedsagen fulgte Thomas Aquinas, og englænderen Thomas Wylton, som befandt sig på linje med Johannes Duns Scotus.

Hvor bitter denne debat blev, fremgår ikke mindst deraf, at Hervaeus Natalis ved flere lejligheder anklagede Auriole for slet og ret kætteri. Ligeledes nægtede fakultetet at tildele Auriole den teologiske magistergrad. I sidste ende var fronterne så hårdt trukket op, at pave Johannes den 22., som var Aurioles personlige bekendt, måtte komme Auriole til undsætning og simpelthen beordre fakultetet til at opgive sin modstand, idet han ikke så nogen grund til at betvivle Aurioles rettroenhed og i øvrigt priste hans overmåde store lærdom. Pavelig gunst fulgte Aurioles videre karriere, idet han mindre end to år efter at have forladt Paris blev udnævnt til ærkebisp af Aix-en-Provence. Om han nogensinde kom til at beklæde embedet, vides ikke, idet han døde ganske kort tid efter udnævnelsen.

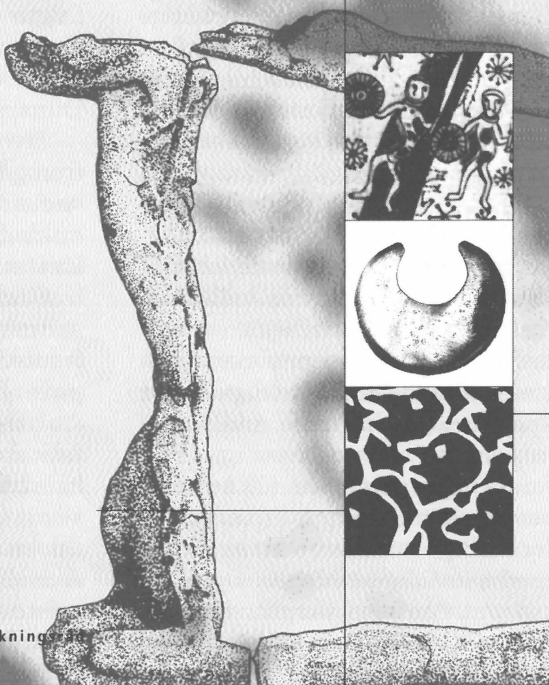

13. årgang 1998

Humaniora

#2

Ny forskning
Nye bevillinger
Forskningspolitik
Nye bøger
Nyt fra forskningsfronten

Statens Humanistiske Forskningsråd

Få indblik i forskningens verden

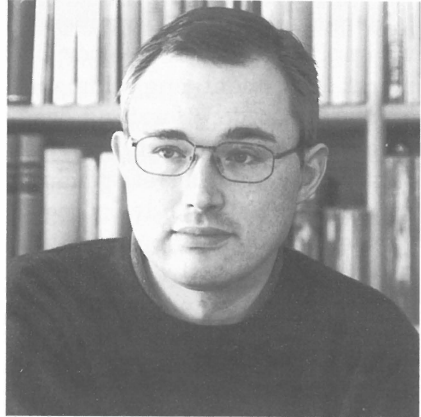
Magasinet *Humaniora* dækker hele den brede vifte af humanistiske fag - fra antropologi til teologi. Mød forskerne selv og læs om deres nyeste resultater. Og følg morgendagens forskning i form af nye bevillinger, konferencer og netværk.

Humaniora 44 sider, 4 numre. Abonnement: 120 kr. (studerende), 150 kr. (private) og 200 kr. (institutioner).
Bestil nu hos: Statens Humanistiske Forskningsråd, tlf.: 33 92 97 00.

Fjendekærlighed i antikken

Af cand. mag. Finn Gredal Jensen,
Institut for Græsk og Latin

»Elsk jeres fjender,« lyder som bekendt Jesu ord i Bjergprædikens sjette antitese (Matt. 5,43ff.). Den samme tanke finder man udfoldet mere stringent hos Lukas (6,27ff.), fordi han med større logisk konsekvens end Matthæus sammenkæder de tre problemstillinger: fjendekærlighed, forkastelse af gengældelse og hævdelse af den gyldne regel. Imidlertid er fjendekærlighedsmotivet og de nævnte beslægtede motiver ikke nødvendigvis »originale« kristne bidrag. Tværtimod optræder de i den antikke sammenhæng også forud for eller uafhængigt af Jesu forkyndelse, omend det for alvor først er i den kristne etik og parænese, at netop fjendekærligheden får en særlig fremskudt placering. Lad mig i det følgende søge ganske kort at opridse nogle hovedtræk af disse spørgsmål, som jeg tidligere har undersøgt i min guldmedaljeafhandling *Fjendekærlighedsmotivet i antikken. Dets religiøse, filosofiske og sociale sammenhæng* (prisopgave i Ny Testamente 1996).

Den første afgørende eksponent for fjendekærlighed er *Sokrates*, hvis usædvanlige indsats også byder på et originalt og radikalt brud med antikkens almindelige syn på fjender og deres behandling. Allerede i den antikke litteraturs begrundelse findes dog vidnesbyrd om en noget differentieret opfattelse af forholdet til fjender; som eksempel kan anføres den optræden, der lægges for dagen ved udleveringen af Hektors lig (Il. 24). Denne »fjenderespekt« ytrer sig i hele antikken som medlidenhed og mildhed især over for besejrede fjender;

langt senere hedder det fx hos Horats alment om romerfolket, at det er »overlegent over for den kæmpende, men mildt mod den liggende fjende« (Carm. saec. 51f.). Dog er den fremherskende moral overalt den, som tilsiger, at man skal »hjælpe sine venner og skade sine fjender«. Egentlig betegner »venskab« (*philia*) blot, at man i forskellig grad forholder sig *positivt* til nogen, uden at dette nødvendigvis implicerer dybere følelser. I romersk sammenhæng udmøntes *amicitia* i bredere forstand også i hele clientela-systemet. Der gjaldt i antikken (som i dag) et princip om *gensidighed* eller udveksling af ydelser (jf. devisen *do ut des*).

Hvor den positive relation aldrig er bragt i stand eller brister, synes der derimod som udgangspunkt at herske »fjendskab«, det være sig personligt eller kollektivt. Indre fjender i *polis* kunne fx være personer, som forbrød sig mod det religiøse fællesskab og de fælles normer, og et godt eksempel på en sådan person er vel netop Sokrates. Som nævnt ovenfor skal man ifølge den almindelige moral »skade sine fjender«, og som en slags venskabets reciprocitet med modsat fortegn gjaldt på rettens område gerne *ius talionis*, der blot objektivt fordrer en ækvivalent sanktion mod »fjenden« for en begået uret. Egentlig betegner talionsprincippet et fremskridt i forhold til tidligere tiders uhæmmede blodhævn. Vi finder det også i Rom

(allerede i de tolv tavlers love) og i Moselovens øje for øje og tand for tand.

Det afgørende er nu, at Sokrates fuldstændig *forkaster gengældelse med ondt*. Det gør han i Platons *Kriton*, der som tidlig dialog utvivlsomt afspejler den historiske Sokrates' moralske teori. Det samme gælder *Statens* 1. bog, hvor synspunktet præciseres mht. fjender. Følgen af Sokrates' vægtlægning på dyd eller moralsk godhed (*aretê*) bliver, at det under ingen omstændigheder er retfærdigt at volde et andet menneske ondt eller skade det, ej heller hvor det andet menneske er en fjende. Det er bedre at lide uret end at begå uret (jf. *Gorgias*, hvor det i øvrigt præciseres, at præventiv straf ikke er uret). Moralsk slethed, herunder fjendskab, beror på uvidenhed, og opgaven må være at hjælpe sin næste ud af denne tilstand til erkendelse af det gode (ved man, hvad det gode er, vil man if. Sokrates også gøre det). Denne maieutiske virksomhed, som ret beset er »gudstjeneste«, fordi man virker på gudens vegne, kalder Sokrates også menneskekærlighed (*philanthrôpia*), jf. *Euthyphron* 3d.

Sokrates' forkastelse af gengældelse er nærmest begrundet religiøst i hans syn på retfærdighed og dennes religiøse sanktion, men savner en egentlig logisk begrundelse. De vigtigste arvtagere Platon og Aristoteles udarbejder ikke den sokratiske fjendekærlighed

yderligere, men fastholder et temmelig konventionelt syn på fjender.

Først i den *stoiske* filosofi drages den fulde konsekvens af Sokrates' forkastelse af gengældelse i kombination med *philanthrôpia*, og her savnes ikke en rationel begrundelse. Alle mennesker er som fornuftsvæsener lige eller »brødre«, fordi de er beslægtede ifølge naturen, hvis ordnende princip er fornuften (*logos*), der identificeres med Gud. Lykken er at leve i overensstemmelse med denne natur, dvs. virkeligheden, og etisk betyder denne *imitatio dei* en udfoldelse af moralsk godhed. En udvidet forståelse af *oikeiôsis* som social proces er en bevidsthed om, at *alle* mennesker uden forskel »hører én til« og allerede derfor må være genstand for *philanthrôpia*. At denne næstekærlighed eller omsorg også må omfatte fjender, følger allerede af lighedstanken, men bliver endnu tydeligere i lyset af begrebet *apatheia*, som er den tilstand af sindsro, hvori idealet, den vise, befinder sig, og som er ensbetydende med en frihed fra passioner såsom had og vrede. Hermed er fjendekærlighed en realitet, og aktivt viser den sig som forkastelse af gengældelse og i øvrigt som *hjælp* til næsten, der er fjendtlig, altså sjæleligt ude af balance. I romersk kejsertid hedder det udtrykkeligt, at den vise skal *elske* (*philein*) endog de fjender, der piner og mishandler ham eller i øvrigt forser

sig mod ham (jf. fx Epikt. Diss. 3,22,53f.).

En tydelig parallel til den sokratiske-stoiske *philanthrôpia* er udformningen af et begreb om *humanitas* især hos Cicero, hvor man finder nedslag af tanker om tolerance. Men uden for en snævrere *filosofisk* sammenhæng optræder fjendekærlighed i egentlig forstand kun i *kristendommen*.

Her udfolder den sig – eller burde udfolde sig – som en logisk konsekvens af den universelle *agapê*, som Jesus anviste og selv eksemplificerede i ord og gerning. Jesu forkyndelse af fjendekærlighed, som vi finder den gengivet hos Matthæus og Lukas, må ses i nøje sammenhæng med hans radikale forståelse af det dobbelte kærlighedsbud. I den traditionelle jødedom, som Jesus udgår af, optræder budene ikke sammen, men hver for sig (Deut. 6,5 og Lev. 19,18), omend man undertiden kan finde en kombination heraf i den hellenistiske jødedom, fx i De Tolv Patriarkers Testamenter og hos Philon, der forener den jødiske næstekærlighed med den græske etik (*eusebeia* og *philanthrôpia* i De virtutibus). Men i tilfælde som disse og i selve GT findes kun spredte tilfælde til fjendekærlighed (se fx Lev. 19,34; Ex. 23,4f.; Prov. 25,21f.). Den jødiske næstekærlighed omfatter kun landsmænd samt evt. gæstevenskab over for fremmede. Hovedindtrykket er jødedommens eksklusivitet, identiteten grundet

på pagtstanken, hvor Jahve hjælper sit udvalgte folk mod fjendtlige hedninger. Man kan ikke ganske udelukke kærlighedens udvidelse til personlige fjender; men selv om »hade din fjende« i Matt. 5,43 ikke er belagt i GT, må denne moral være en realitet også i jødedommen.

I Jesu forkyndelse bliver kærligheden til Gud en inderlig, personlig hengivelse, et fortroligt forhold til Gud som Fader, og næstekærligheden bliver (som hos stoikerne, men på nyt grundlag) en *efterligning* af Guds faderlige omsorg for sine »børn« eller skabninger. Det er menneskets opgave at elske Gud og Gud gennem næsten, og som Guds kærlighed må menneskets kærlighed være universel, den må omfatte *alle*, også fjender. Kun således bliver kærligheden *fuldkommen*, som Gud og Guds kærlighed er fuldkommen.

Ligesom hos Sokrates og stoikerne bliver et særligt udtryk for fjendekærlighed forkastelsen af gengældelse, som Matthæus behandler selvstændigt i Bjergprædikenens femte antitese, hvor Jesus afviser talionsprincippet. Men hos Lukas bliver sammenhængen mere klar, fordi han i Sletteprædikenen præcist sammenkæder fjendekærligheden med *den gyldne regel* og med stor logisk konsekvens viser, at Jesu brug af dette moralske princip ikke er i modstrid med forkastelsen af gengældelse, men tværtimod er baseret på kærlig-

hedsbudet. Grundforestillingen om gensidighed synes også at ligge bag den gyldne regel; men positivt hviler adfærden alene på en hypotese eller et håb om udligning, idet modparten ikke nødvendigvis kan leve op til idealet. Den gyldne regel var naturligvis ikke Jesu opfindelse; den findes i mange kulturer, i Grækenland allerede bevidnet i Odysseen (5,187ff.) og siden også i positiv version fx hos Isokrates. I en jødisk sammenhæng synes Jesus dog at være den første, der har brugt reglen positivt med det aktive, udadrettede aspekt, som denne formulering rummer (i modsætning til den gængse negative version i Hillels regel).

Den radikale formulering af fjendekærlighedsmotivet hos den historiske Jesus selv er sandsynligvis et originalt bidrag – ligesom forkastelsen af gengældelse var det hos Sokrates. Men evangelierenes fremstilling af Jesu forkyndelse af fjendekærlighed har mange hellenistiske træk og dette tydeligst hos Lukas (fx brugen af *charis*). En helt ny begrundelse er dog den *eskatologiske* løn. Denne dimension er en levende realitet med Jesus og får betydning i fjendekærlighedsmotivets videre reception.

For *Paulus* drejer det sig om at blive ét med Jesus Kristus, at give anvisning på et nyt liv »i ånden«, hvor egoisme afløses af det på Kristus-troen grundede fællesskab som en foregribelse af Guds-

riget ved Kristi genkomst. Denne orientering er væsentlig, men samtidig må understreges betydningen af menighedslivet her og nu, hvor netop *agapê* bliver drivkraften, en stadig efterligning af Guds kærlighed og dennes åbenbaring i Jesu virke og forkyndelse og først og fremmest manifesteret ved Jesu korsdød, Guds eget offer som den afgørende kærlighedsgerning. Menneskenes *fjendskab* med Gud er ophævet ved Jesu død. Fjendskab er en kødets gerning, men Åndens frugt er kærlighedsgerninger som resultat af Guds kærlighed, der virker gennem Ånden i menigheden. Kærligheden til Gud i Kristus viser sig som lydighed under den ny lov, *agapê*, og troen er virksom gennem kærlighed til næsten. Paulus' indskrænkning af Jesu universelle kærlighed (fx Gal. 6,10) beror på, at der i menighedssammenhængen skelnes klart mellem indenfor og udenfor (cf. herved den johan-næiske traditions fiksering på broderkærlighed). Til gengæld indoptager Paulus den populærfilosofiske lighedstanke, og med retfærdiggørelseslæren sikres alle uden forskel adgang til fællesskabet i Kristus.

Over for den ikke-kristne omverden lægger Paulus vægt på en handlingsorienteret *agapê* snarere end en følelsesmæssig, jf. fx 1. Thess. 4,12. Kravet i Rom. 12,14 (cf. 1. Kor. 4,12) om velsignelse af *forfølgerne* vidner ikke blot om af-

hængighed af Jesus-overleveringen om fjendekærlighed, men tillige om et klart blik for menighedernes aktuelle problemer. Mærkeligt forekommer det, at Paulus ikke synes at kende til det dobbelte kærlighedsbud og den gyldne regel, som åbenbart var centrale bestanddele i Jesu forkyndelse. Men forkastelsen af gengældelse udvikler han 1. Thess. 5,15 og siden grundigere Rom. 12,17ff., hvor det tydeliggøres, at denne handlemåde er det samme som fjendekærlighed. Paulus' forståelse af de gloende kul må rimeligvis være, at man med gode hensigter skal hjælpe fjenden til at angre og gøre bod. Eksemplet er samtidig en konkretisering af, at man bedst overvinde det onde med det gode.

Der er desværre ikke her plads til nærmere at forfølge fjendekærlighedsmotivets reception i den patristiske litteratur; det kan kun blive til nogle antydninger. Alment synes fjendekærligheden at tjene som et særligt kendetegn for kristendommen i dens første århundreder, fx kalder Justin fjendekærligheden for det »nye«, og ifølge Tertullian hører det kun de kristne til at elske fjender. Fjendekærligheden bruges gerne til forklaring af, hvad der skal forstås ved næstekærligheden i det dobbelte kærlighedsbud (ligesom i øvrigt også den gyldne regel er et tilbagevendende indslag i den kristne parænese). Særlig skal fremhæves den *apologetiske* funktion: if. 2.

Klem. 13,1ff. kan man bedst »behage dem udenfor« ved overholdelse af Jesu bud om fjendekærlighed; når nemlig hedningerne ser, at en sådan umulig fordring tages alvorligt, får de respekt og lader sig lettere omvende. Den fjendtlige hednings helbredelse ligger også Augustin på sinde, når han i sin kommentar til Bjergprædikenen

anfører fjendekærligheden som udtryk for barmhjertighed (jf. Matt. 5,7). Herved ledes tanken tillige hen på Luk. 6,36 (samt lignelsen om samaritaneren), og det bliver klart, at *imitatio dei* og fjendekærlighed må være to sider af samme sag – ligesom det var tilfældet hos Sokrates og stoikerne.

Professor Dr. Ted Peters, Berkeley
holder gæsteforelæsning på Københavns Universitet
tirsdag den 20. oktober 1998
om

Sin as a Human Phenomenon

Nærmere oplysninger se Kalenderen

Johannesprologens Logos og filosofien

Af ph.d. Henrik Pontoppidan Thyssen
Institut for Bibelsk Eksegese

Jeg er blevet bedt om at gøre rede for noget af indholdet i min ph.d.-afhandling. Jeg vil tage udgangspunkt i de overvejelser, der oprindeligt bragte mig ind på det emne, den omhandler. I forbindelse med arbejdet med at oversætte Justins apologier (o.150 e.Kr.), der er de første kristne skrifter efter Johannes-evangeliet, der benytter betegnelsen *logos* om Kristus, fik jeg lyst til at afprøve den tanke, at det muligvis kunne være det samme *logos*-begreb, der forelå hos Justin og i Johannes-evangeliets såkaldte *prolog* (Joh.1,1-18). Tre træk faldt mig da i øjnene ved prologens brug af *logos*-betegnelsen, og de forekommer mig stadig væsentlige:

1. At der er et skabelsesprincip, d.e. et princip, »ved hvilket alt er blevet til«, og at dette er en selvstændigt værende størrelse, en såkaldt *hypostase* eller *værenhed*, som de antikke filosoffer kaldte det.

2. At dette princip er grundlag for en almindelig religiøs åbenbaring eller erkendelse i ethvert menneske (Joh. 1,9).

3. At dette princip kaldes *ho logos*, hvorved man skal lægge mærke til, at dette udtryk er artikuleret (har den bestemte artikel), står »absolut« (uden attributive bestemmelser) og forekommer i begyndelsen af et helt skrift. Det, man kalder »*logos*-kristologi«, består i, at de to første træk under

denne betegnelse identificeres med Kristus.

Ingen steder mellem de mulige forudsætninger for kristen teologi i jødedommen finder vi netop disse tre træk forenede. Ifølge det Gamle Testamente er verden skabt ved »Guds ord«, men hverken i GT eller i jødedommen er det et selvstændigt princip. Det forekommer end ikke som substantiv i skabelsesbetretningen (omend det forekommer således i en skabelsessammenhæng Sl. 33,6; Sir. 42,15). Denne logos står heller aldrig »absolut«.

Den hellenistiske jødedom kender tanken om et selvstændigt skabelsesprincip, nemlig visdommen i *Salomons Visdom* (kap. 7-9). Denne *visdom* har såvel i oldkirkens eksegese som i den moderne forskning spillet en meget stor rolle i forklaringerne på logos-kristologien i Johannes-prologen, men disse forklaringer har ofte lidt af den mangel, at det ikke altid er blevet gjort klart, at denne visdom helt utvivlsomt står i gæld til den græske filosofi, nemlig til stoicismens lære om den guddommelige *pneuma*, der går igennem alt og derved er årsag til verdensordenen. Denne »visdomstanke« (som det hed i gamle dage) påvirkede meget tidligt, som man kan se af Septuagintas gengivelse, fortolkningen af den bekendte »visdomshymne« Ordspr. 8,22-31, af hvilken der som det eneste sted i GT, men kun i Septuagintas gengivelse, kan udledes en tanke om Guds

visdom, der er virksom som et selvstændigt princip ved skabelsen, en slags »arkitekt«.

Denne visdom har utvivlsomt noget med logos at gøre, hvad selve det faktum tyder på, at kirkefædrene altid henviser til den, når de kommenterer logos-betegnelsen (et lettilgængeligt vidne er indledningen til Eusebs berømte kirkehistorie). Men herfra går der alligevel ikke nogen direkte vej til Johannes-prologen, for det kan ikke ignoreres, at betegnelsen for dette skabelsesprincip er visdom og ikke logos. Visdommen er heller ikke princip for en almindelig åbenbaring. Den traditionelle eksegese har ikke desto mindre altid forsøgt at knytte »visdomstanken« sammen med skaberordet i 1. Mosebog eller Sl. 33,6 for på den måde at opnå kontakt med logos-betegnelsen. Det gør allerede Euseb i *Præparatio Evangelica* (VII 12,4). Disse forsøg er af en sådan karakter, at man må sige, at havde det ikke netop været for Johannes-prologen, ville ingen have fundet på det.

Jesu forkyndelse kaldes lejlighedsvis *ho logos, ordet*, i NT (Mark. 4,14.33). Denne betegnelse bruges også undertiden »absolut«, men som en forkortelse (1. Thess. 1,6 over for 1,8). Men selv om det skulle være tilfældet, at Jesus er blevet identificeret med det *Guds ord*, han forkyndte (således måske Åb. 19,13), er dette ikke relevant for Johannes-prologen, fordi det ikke rækker til at forklare, at *ho lo-*

gos i prologen også har en *kosmologisk funktion* (Joh. 1,3.10). Der er altså en dobbelt vanskelighed forbundet med den forklaring på logos-betegnelsen, der tager sit udgangspunkt her, som ellers har været den mest yndede i den nyere eksegesi. Først forudsætter den, at betegnelsen for »læren« (og vel at mærke i absolut form som »ordet«!) er blevet til en betegnelse for personen, der bragte den; dernæst forudsætter den, at det ved Jesus forkyndte »ord«, som han altså ifølge teorien også selv var, skulle være blevet til det »ord«, *ved hvilket Gud skabte verden*. Det første er svagt bevidnet. Det sidste er det næppe muligt at udtænke nogen grund for, og den må i alle tilfælde blive rent spekulativ. Til dette kommer desuden, at heller ikke det andet af de førnævnte tre træk kan forklares ud fra dette udgangspunkt.

Alle de tre nævnte træk finder vi til gengæld forenede i den samtidige græske filosofi, nærmere betegnet i den af stoicismen påvirkede platonisme, »mellemplatonismen«. Her har man for det første en tanke om et princip, som skaberen brugte til at skabe verden med, »ideerne«, der var i skaberens tanker, eller var identiske med hans tanker. Disse var, taget under ét, den såkaldte »paradigmatiske årsag«, nemlig til ordenen i verden. Tankegangen er, at når kunstneren eller håndværkeren laver et arbejde, laver han det ikke tilfæl-

digt på må og få; han må forinden have en *forestilling* om, *hvad* han vil lave: »Det er nødvendigt, at alt, der bliver til, bliver til i overensstemmelse med en tanke i forhold til noget,« hedder det i den mest kendte indføring i platonisme. På samme måde forholder det sig med verdens skaber, men de tanker, som skaberen har, er naturligvis de bedste og mest fuldkomne tanker, og det er »ideerne«. Her har ideerne altså ud fra en grundlæggende tankegang i denne filosofi en genuin plads som et i forhold til skaberen *selvstændigt princip*: som den ene af »de tre årsager«, der ligger til grund for verden. Disse tre årsager er *skaberen, ideerne og materien*. Denne lære om de første principper for al virkelighed, også kaldet »metafysikken«, bliver i samtidens filosofi udtrykt i det, man har kaldt »præpositionernes metafysik«, et formelsprog, der uden tvivl har influeret de karakteristiske vendinger 1. Kor. 8,6 og Rom. 11,36 og Heb. 1,2; 2,10 (»ved hvem«, »ud af hvem« osv.).

Som bekendt mente Platon, at ethvert menneske som sådant har et kendskab til disse ideer, som ligger til grund for verden. Sjælen, bevidstheden, rummer »medfødte« ideer: den er ikke en *tabula rasa*. Dette er overhovedet et af de vigtigste argumenter i platonismen for sjælens præeksistens og udødelighed. Her har vi det andet af de ovennævnte tre træk ved prologens logos. Ideerne er nemlig mere

end blot tal og geometriske modeller, som skaberkunstneren kan bruge til at bygge verden efter; »ideernes verden« omfatter også de etiske og æstetiske (og dermed de religiøse) »ideer«. Der er altså i platonismen en umiddelbar enhed mellem det princip, der ligger til grund for universet, og det princip, der ligger til grund for den sande religiøse erkendelse, og dette princip er tilgængeligt for enhver: »det oplyser ethvert menneske« (Joh. 1,9). Denne umiddelbare enhed har vi også i Johannes-prologen.

Det meste af dette har man altid kunnet vide, hvis man ellers har villet være opmærksom på det. Hvad man derimod på grund af kildeforholdene ikke altid let har kunnet vide, er, at mellemplatonismen også tilføjer det tredje af de nævnte tre træk: brugen af logos-betegnelsen. Visse repræsentanter for mellemplatonismen bruger nemlig logos som en betegnelse for ideerne, der er Guds tanker. Dette var i sig selv nærliggende, for logos kan jo netop betyde »tanke«, vel at mærke med den bibetydning, at det er de sande, rigtige tanker (just derfor kan logos være »absolut«). Denne måde at bruge logos på som et begreb i metafysikken var filosofihistorisk set en arv fra stoicismen, der havde logos som det centrale begreb i sin lære om grundprincipperne. Men den platoniske måde at bruge logos på er karakteristisk forskellig fra stoicismens, fordi logos i platonismen indgår i

et hierarkisk teologisk system i modsætning til den stoiske logos, der var det eneste guddommelige princip. Og mens logos ifølge stoicismen kun befandt sig *indenfor* den fysiske verden, er platonismens logos både »immanent« og »transcendent«: det guddommelige »rager også ud over verden«. Denne logos passer altså forbausende godt til prologen (Joh. 1,2 over for 10a).

Mellemplatonismen var ved siden af stoicismen den mest fremtrædende filosofiske retning på den tid, Johannes-prologen blev skrevet. I jøden Philon har vi en repræsentant for mellemplatonismen, der tilhører det samme helleniserede jødiske milieu, som kristendommen tidligt vandt sine fleste tilhængere i. Dette milieu opfylder altså betingelsen for at være formidler mellem filosofi og kristendom. Og Philon bruger netop logos-betegnelsen på den beskrevne måde. Han bruger også »præpositionernes metafysik« og sætter logos-begrebet ind i systemet, og vel at mærke som Guds »middel«: logos er det, »ved hvilket« Gud skabte verden. Dette milieus betydning for kristen teologi bevidner Hebræerbrevet og de såkaldte apologeter fra omkring midten af 2. årh., af hvilke Justin er den betydeligste. Også de har begrebet om en logos, der er Guds *tanke* og er hans *middel* til skabelsen. Det er ligeledes en kendsgerning, at den præeksistente Kristus af de

senere kirkefædre opfattes som »den paradigmatisk årsag« (altså ideerne). At dette ikke skulle anses for et faktum, der må have betydning for fortolkningen af prologen, når det nu i øvrigt ser ud til at kunne passe, det har jeg undret mig over.

Efter de principper, man ellers lægger til grund, når man skal afgøre spørgsmålet om idemæssig afhængighed: kombination af udtryksmæssige, indholdsmæssige og strukturelle overensstemmelser, og mulighed for påvirkning, ville man normalt konkludere, at prologens logos-kristologi må have sine nærmeste kendte forudsætninger i Philons udgave af platonismen, selv om det endnu står tilbage at forklare, hvordan dette filosofiske princip blev til en bestemmelse af Kristus. Selv om en løsning på dette ikke er så simpel som det at opregne ligheder, kan en sådan også gives i forlængelse af, hvad jeg allerede har sagt. Men det vil jeg lade ligge, fordi jeg er overbevist om, at den virkelige forhindring for, at en filsofihistorisk forklaring på Johannes- prologens logos skulle opnå almindelig anerkendelse, ikke ligger her, men i modviljen mod, at forklaringen på et væsentligt moment i kristen teologi skal søges uden for det Ny Testaments og jødedommens begreber og tankegange. Grunden hertil er dels den rent tekniske, at i dag veletablerede faggrænser må overskrides, dels den alvorligere, at der

vil være en teologisk begrundet modvilje mod bare i princippet at lukke platonismens idelære ind i kristendommens kanoniske tekster. Platonismen blev nemlig i senantikken kristendommens farligste modstander, og det har den kristne teologi på en måde aldrig helt glemt. Og kristendommen har gennem hele sin kendte historie forstået sig selv som den religion, der i sig rummede hele sandheden, som den antagonistisk skulle gøre gældende overfor »de sindssvage hedninger«, og til »sindssvagheden«, *embrontêsia tôn Hellênôn*, regnede kirkefædrene også filosofierne (hvis de ikke var helt sindssvage, var det, fordi de havde lært af Moses!). Denne grundopfattelse af kristendommen har altid næret den fundamentalistiske tendens i eksegese til på forhånd at give bibelske forklaringer på bibelske fænomener første prioritet (hvis de kan fremskaffes). Det vil derfor være en dramatisk ændring i opfattelsen af dogmehistorien, hvis der kan erkendes en tidlig periode, hvor kristendommen stod i et frugtbart vekselvirkningsforhold til filosofien.

Men der har også altid været mennesker, der forstod sig som kristne, for hvem de her skitserede tanker ikke har været fremmede. Fra antikken kan vi nævne Justin, for hvem Platons lærdomme »ikke var fremmede for kristendommen«, og Augustin, der indlod store partier af nyplatonisk metafysik

i sin kristendom, vel vidende, at nyplatonikerne ikke forinden havde stjålet deres lærdomme fra Moses. Fra middelalderen kan vi nævne mystikerne, fra 17. årh. Cambridge-platonikerne, fra vort århundrede domprovsten ved St. Paul's Cathedral i London, liberalteologen William Ralph Inge, der livet igennem var optaget af forbindelsen mellem den kristne mystik og platonisk filosofi, og den franske filosof og mystiker Simone Weil, som jeg vil give det sidste

ord: »Da alt verdsligt liv i vore lande er en direkte arv fra de »hedenske« civilisationer, kan kristendommen ikke gennemtrænge det, som den bør, så længe den forestilling hersker, at der findes et uoverstigeligt svælg mellem det såkaldte hedenskab og den. *Hvor ville vort liv blive anderledes, hvis man forstod, at den græske geometri og den kristne tro er sprunget af samme kilde!*« (Lettre à un religieux, »Brev til en gejstlig«).

‘ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ’

1 Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. 2 οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν. 3 πάντα δι’ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν· ὃ γέγονεν· 4 ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· 5 καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν.

6 Ἐγένετο ἄνθρωπος, ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, τὸ ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης· 7 οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός, ἵνα πάντες πιστεύσωσιν δι’ αὐτοῦ. 8 οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ’ ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός.

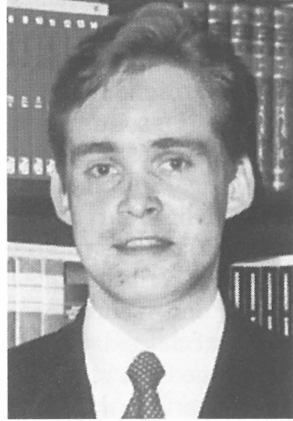
9 Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον, ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. 10 ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι’ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. 11 εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον. 12 ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, 13 ὅτι οὐκ ἐξ αἱμάτων οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς ἀλλ’ ἐκ θεοῦ ἐγεννήθησαν.

14 Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. 15 Ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ καὶ κέκραγεν λέγων· οὗτος ἦν ὃν εἶπον· ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν. 16 Ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος· 17 ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. 18 Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακεν πώποτε· μονογενὴς θεὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.

Barth und kein Ende

af cand. theol. Jens Bærentzen

I den kirkehistoriske afdeling af Universitetets prisopgavespørgsmål for 1995 fandtes bl. a. det bekvemt afgrænsede emne *Historie og åbenbaring i Karl Barths teologi i tiden indtil midten af 1920'erne*. Emnet lå i logisk forlængelse af det stof, en lille gruppe studenter, deriblandt undertegnede, allerede nogle semestre havde været optaget af at trænge ind i - ansporet dertil dels af en øvelse hos Leif Grane om Anselms *Proslogion* med inddragelse af både Regin Prenters og Karl Barths bøger om dette skrift, dels af en senere øvelse hos Steffen Kjeldgaard-Pedersen om centrale arbejder af Barth og hans venner omkring tidsskriftet *Zwischen den Zeiten* i årene efter den første verdenskrig. Disse studier i grænselandet mellem kirkehistorie og systematik virkede usædvanlig fængende på alle, som deltog, og arbejdet blev siden ført videre under mere private former. Det var en stor fordel. Man skulle altså ikke begynde på bar bund, og det krævede da heller ikke megen overvejelse at springe ud i det, da prisopgaven var blevet udskrevet - højst et lille, venligt skub.

Det følgende skulle være en kort præsentation af den afhandling, der kom ud af det. Men for nu ikke at komprimere en i forvejen komprimeret sag ned til den rene telegramstil - vi er trods alt stadig til at kende fra jurister og andre, for hvem det ene fornødne er at komme *hele vejen rundt* - vælger jeg at tage nogle enkelte træk frem til forhåbentlig at give indtryk af et stof, der, foruden at være elementært fængslende og sine steder direkte betagende, i den grad er ladet med teologisk spænding, at det må appellere til langt flere end blot en bande specialiserede

»neo-barthianere« - der ikke engang er særlig bærede over at blive sat i bås med dette tvivlsomme revysangsudtryk hæftet på sig.

Fordelen ved prisopgaver er, at der er sat en tidsgrænse. Man ved på forhånd - eller bliver i hvert fald hurtigt klar over det - at man må koncentrere sig om det væsentlige, teksterne selv, og så i øvrigt lade sig nøje med et skønsomt udvalg af den i Barths tilfælde efterhånden uoverskuelige sekundærlitteratur. En studierejse til Basel og Berlin, muliggjort ved en rundhåndet tildeling af fakultetets egne rejsemidler, blev afviklet tilsvarende kort og intenst, men gav dog mig og den medrejsende studiekammerat det sidste pift af inspiration og gode råd inden den afsluttende fase. Fra denne tur har to ting sat sig særlig fast:

For det første naturligvis besøget i Karl Barth-Archiv i en forstad til Basel. Her samlede og opbevarede den nu afgåede Hinrich Stoevesandt, selv tidligere assistent for Barth, med pertentlig pietet manuskripter og aktstykker af enhver art, lige fra prædikenudkast og forarbejder til den enorme dogmatik til huskesedler og regnskabsbøger - og (næsten) alt vil med tiden udkomme i den monumentale *Gesamtausgabe*. Det er i sig selv måske ikke så mindeværdigt. Men arkivet ligger i Barths eget hus, mellem hans egne møbler, bøger, Mozart-plader og to-

baksdåser, og alt står nøjagtigt som den dag, han døde for snart tredive år siden. Det er en mærkelig oplevelse. Bestyreren bor selv i huset og tager i øvrigt gæstfrit imod besøgende; blot må man melde sig i god tid - og helst være piberyger. Egntlige arkivstudier kræver dog særlig tilladelse fra den fond, der driver stedet.

For det andet blev en eftermiddag i Safenwil i kantonen Aargau, Barths landsogn gennem ti år, et meget morsomt højdepunkt. Den stedlige sognepræst ville da gerne låne kirkenøglen ud til de fremmede, der vel nærmest må have forekommet ham at være en slags pilgrimsrejsende, men nogen interesse havde han ikke for sin berømte forgænger i embedet. Så blev det anderledes ovre på kroen; knapt var vi blevet bænket og havde nævnet vort ærinde i byen, før værten på sit syngende schweizermål slog fast: »Karl Barth - der war der erste Kommunist, der in Safenwil war.« Og så kastede han sig ellers ud i en malende beretning om alt, hvad de gamle i byen havde fortalt fra dengang, og kokken løb ud i køkkenet og hentede sin gamle fars afgangsbrev fra den lokale skole i glas og ramme, stemplet og signeret af Karl Barth med egen hånd - og pludselig var det ikke længere et hengemt museumsstykke, vi beskæftigede os med, men et stykke levende historie, der ikke var ret langt borte.

For det var jo her i Safenwil, Barth sad i de afgørende år, da den første verdenskrig syntes ham at sende sine granater direkte ned i det teologiske fundament, han selv og hans venner var blevet præster på. Han var kommet til Safenwil i 1911 efter et par år som hjælpepræst i Genève og havde endnu ikke kunnet rokkes i den grundindstilling, han havde fået med fra sine læremestre, i første række Wilhelm Herrmann og Adolf von Harnack samt - hvad det mere personlige og praktiske angik - Martin Rade, redaktøren af det indflydelsesrige *Die christliche Welt*. Nok var hans interesse rykket fra det strengt akademiske over mod den religiøs-sociale bevægelses mere udadvendte virksomhed med politiske og sociale forbedringer for øje - det kom kraftigt til udtryk i forbindelse med nogle drabelige arbejdskampe i Safenwil - men at udgangspunktet nu som før var den liberale teologi, som den blev doceret i Marburg, derom kunne ingen være i tvivl. Læser man de tidligste, selvstændige frembringelser fra Barths hånd, ikke mindst foredraget *Der christliche Glaube und die Geschichte* (trykt 1912), med deres loyale videreførelse af nøglebegreber som historisk relativisme og religiøs individualisme, møder man en selvsikker Herrmann-elev trygt forankret i erfaringen og den religiøse oplevelse som de konstitutive erkendelsesprincipper.

Alt dette ændrede sig i løbet af de første krigsmåneder. Udviklingen kan følges næsten dag for dag i Barths intense brevveksling med vennen Eduard Thurneysen, et af de mest smittende teologiske dokumenter, der findes - et vibrende vidnesbyrd om de to's kamp for at nå frem til en ny teologisk eksistens på ruinerne af den gamle. Det var nemlig ikke så meget krigen i sig selv som de toneangivende teologers reaktion, der førte til det, Eberhard Jüngel har kaldt det eneste virkelige brud på Barths teologiske udviklingslinie. Alle som én lod de sig rive med af den berusede stemning i Tyskland og sluttede med begejstring op om krigen, kulminerende i 93 intellektuelles opråb til »die Kulturwelt« om at stå sammen om kejseren og Tysklands sag. Med deres medvirken havde Barths læremestre så at sige sanktioneret krigen kristeligt, hvad der for Barth var en uhyrlighed, og dermed tabt enhver respekt og troværdighed, de måtte have haft. Når evangeliets absolutte tanker så let lod sig suspendere til fordel for en germansk kampreligion, havde de vel aldrig været andet end et tyndt lag fernis - og når teologien havde været et så let bytte for krigsideologien, ude af stand til at skelne mellem Guds vilje og sine egne fornemmelser, som den var, så var dens hele grundlag i erfaringen redningsløst kompromitteret.

Men der skulle jo stadig prædikes om søndagen. Og det var netop denne uafvendelige forpligtelse, der gjorde behovet for et nyt grundlag akut, en ny måde at tale om Gud på, som ikke var prisgivet menneskets subjektive behov eller historiens tilfældige luner. Det, vi kalder dialektisk teologi, eller med et bedre udtryk: Guds-Ord-teologi, er altså i sin grund præstegårdsteologi i eminent forstand, udsprunget af en prædikenød, som det var livsnødvendigt at få afhjulpnet. Med Barths egne ord måtte han og Thurneysen lære den teologiske ABC forfra og virkelig fra grunden: ved at læse de bibelske skrifter, som om de aldrig havde set dem før. »Og se, de begyndte at tale til os - helt anderledes, end vi mente at have hørt det i den dengang »moderne« teologiske skole.«

Frugten af dette arbejde blev for Barth den første Romerbrevskommentar (1919), som for eftertiden har været næsten helt overstrålet af den med rette berømte, tre år senere andenudgave. Det er indlysende, at andenudgaven, dette radikale og rustfrie manifest, må stå som den nye bevægelses vigtigste skrift. 1919-udgaven er måske nok et produkt, der ikke helt er gæret færdigt, men som en tidlig aftapning er den præget af en friskhed og en opdagerfryd, der i nogen grad forsvandt i omarbejdelsen. Dertil kommer, at Barth først senere på året 1919 blev kendt for alvor,

nemlig med sit foredrag i Tarnbach, *Der Christ in der Gesellschaft*, en stort anlagt afsked med liberalteologi, religiøs-social bevægelse og i det hele taget alt, hvad der hørte fædrene til. Derfor druknede hans første Romerbrevskommentar i bunkerne af eksegetiske udgivelser for først i de seneste år at blive taget alvorligt som et værk, det lønner sig at ofre selvstændig opmærksomhed - ikke som et eksegetisk arbejde, selv om Barth nu nok kunne stå sig også i den sammenhæng, men snarere som en systematisk besindelse på teologiens og forkyndelsens sag, som er en og samme sag. Som sådan er bogen så aktuel som nogen-sinde.

Denne besindelse kom Barth ikke til ende med, hverken med den første eller anden udgave eller med nogen af sine mange senere værker - og regnede heller ikke med at komme det. Spidset til sagde han det i begyndelsen af tyverne sådan: »Wir sollen als Theologen von Gott reden. Wir sind aber Menschen und können als solche nicht von Gott reden. Wir sollen Beides, unser Sollen und unser Nicht-Können, wissen und eben damit Gott die Ehre geben. Das ist unsre Bedrängnis. Alles Andre ist daneben Kinderspiel.« Dér begynder det - og må begynde igen og igen, stadig forfra. Der er ingen ende på det, men stoffet ligger og venter på den næste, der ikke kan lade være med at begynde.

Udsigten i bakspejlet

Af docent Knud Banning

Baggrunden for det følgende er min tid som teologisk student 1943-48, årene som præst 1949-60 og arbejdet her ved fakultetet som stipendiat og lektor i kirkehistorie 1960-90. Men udgangspunktet er også de gudstjenester, jeg har været med i gennem årene, både når jeg selv holdt dem, og når jeg sad nede i kirken. Det bliver til ganske mange. Jeg regner mig selv for en ihærdig kirkegænger, og de søndage er rene undtagelser, hvor jeg ikke har været i kirke, i mit eget sogn eller i nabolaget. Eller på mange ture rundt omkring, på kryds og tværs i hele det danske land. Ofte har jeg skrevet ned, hvordan gudstjenesten forløb, og en hel del om præstens prædiken.

Når man har studeret teologi, været præst og tilmed undervist i en gren af faget, er det vel ikke underligt, at man spørger sig selv: Hvad kom der egentlig ud af studieårene? Hvad nyttede det, at man havde døjet og trællet under de eksegetiske, historiske og systematiske åg, hvis man ikke bagefter kunne vise sort på hvidt, hvad det gavnede at lære udenad, terpe og repetere tidligt og silde? Det kan

en læge, jurist og ingeniør da, hvorfor så ikke en teolog?

Svaret har det været ganske svært at finde frem til. Der er jo ikke to eller flere systemer eller lærebøger, som slår igennem hos præsterne, selvom man nok kan høre, at en har lært noget hos Tidehverv, en anden hos Indre Mission. Men altså ikke egentlig på universitetet. Påvirkninger kan også komme andre steder fra. Når mange præster kan fremlægge deres ærinde på et acceptabelt dansk, skyldes det vel i ligeså høj grad påvirkninger fra gymnasietiden. Engang var der, navnlig hos mine samtidige, en masse uklædelige

germanismer i sproget, som nok skyldtes arven fra tysk teologi, som de altså var blevet fortrolige med. Undertiden har man stærkt på fornemmelsen, at en yngre prædikant lufter dele af sit speciale el. lign. fra studietiden og ikke et ondt ord herom. Selvom man kan have lidt medlidenhed med en jævn menighed, der skal have forelagt uanede dybsindigheder om religion, moral, nadver eller andet. Noget tydeligere er stilimitationer. En del præster, der havde hørt den højt ansete K. E. Skydsgaard, professor i dogmatik til 1972, fik deres sprog præget deraf. Også professoren i kirkehistorie ved Aarhus Universitet, P. G. Lindhardt, har jeg hørt igen hos et par af hans elever, ligeså den navnkundige K. E. Løgstrup - hans disciple med en vis ængstelse, for deres argumentation var sjældent så klar som deres mesters.

Påvirkning fra teologisk litteratur er det nok muligt at spore, selvom man nok står sig ved ikke at henvise til et enkelt skrift. Men man kan ane kommentarerne til evangelierne på en pudsig måde - en præst søger fx at kaste lys over evangeliet ved den slags læsning og når det også. Men så kan pastoren glemme, at en prædiken er noget andet end en parafrase over den videnskabelige udlægning.

Det er efterhånden blevet min overbevisning, at præster lærer ganske godt på fakulteterne i studietiden. Jeg mener også, at man

kan se det af, at de ellers ville have udtrykt sig helt anderledes. Nemlig som folk gør, der ikke har kigget evangelierne efter i sømmene og ikke læst og forstået en anstændig dogmatik. Så ville mange flere af dem forfalde til moraliserende eller almindelige opbyggelige bemærkninger, eller løse et bibelvers helt fra sin sammenhæng, eller give sig inderligheden i vold. Heldigvis kan man gang på gang høre, at prædikanten har nemmet, at evangeliet hører hjemme i en bestemt sammenhæng, og at det udgør en helhed med et eller flere hovedpunkter. En hel del af de prædikener, jeg har hørt, kommer nu også selve teksten adskilligt nærmere end de forlæsninger, jeg hørte i min studietid. Det var nu heller ikke godt andet, den kirkelige ramme passer jo til dem som hånd i handske, også videnskabeligt betragtet.

Andet tyder på det samme om præsterne. Nemlig abstraktionerne, som lærebøger og forelæsninger er fyldte af, og som herfra vander over til præstens mund på prædikestolen. Den tidløse fortælling med illustrerende træk fra bibel- og kirkehistorie er sjældent hørt. Et oplysende eksempel eller bibelvers gør sig ellers så godt i præstens mund, men finere er det vist at kunne brodere løs med moderne digte eller bøger, hvor meget de så end fordunkler evangeliet.

Rene undtagelser er de præster, som går deres egne veje og fx

illustrerer deres prædiken med de andre tekster, som også læses op under gudstjenesten, med en linje fra et salmevers, som netop er sunget, eller et par ord fra liturgien, fx fra indgangsbeden. Engang for længe siden traf jeg en præst, der mente, at højmesse og dens tekster var ugens baggrund for de andre gudstjenester, der skulle holdes de næste hverdage, altså begravelser og bryllupper. Og da skriftemålet var faldet bort og dermed også skriftetalen, brugte han tit prædikenen som indledning til nadveren og til dåb, når den blev holdt. Han syntes, at den slags kunne man godt have hørt om i studieårene, men han var vist også lidt underlig.

Også jeg fornemmer, at de teologiske fakulteter har en hel del at indhente. Ikke at menighedsfakulteter vil være at foretrække, den slags ufri skoler med på forhånd fastlagte facit kan ikke erstatte et universitet. Friheden skal råde ubetinget, man kan intet foreskrive om, hvad der viser sig frugtbart i spillet mellem student, lærer og bøger - man kan se studenter på de mærkeligste opdagelsesrejser ud i teologiens vide og lokkende verden, og et par år senere går farten i helt andre retninger. Det skal da fortsætte. Jeg hører til de forbenede, der ikke tror en døjt på, at pastoralteologi kan og skal læres i studietiden - den må komme til senere, når man står foran sit første embede, om man vil være præst.

Det er det ikke alle teologer, der vil, og hvorfor plage dem unødigt?

Det er noget andet, jeg siger til, fordi jeg kom til at savne det. Først og fremmest en traditionel, eksegetisk gennemgang af en hel del af kirkeårets prædiketekster. Den skulle gerne være koncentreret og rap, også behandle tekstens betydning i sammenhængen. Hertil meget gerne en gennemgang af store eksegeters behandling af den gennem tiderne, men det er vel mestendels en kirkehistorikers opgave. De eksegetiske fagfolk standse gerne ved de seneste kommentarer. Jeg kan ikke se, at det er nogen helligbrøde at vælge det ud, som en præst får med at gøre, i en enkelt forelæsningsrække ved siden af de andre.

Dernæst en indføring i salmebogen. For en præst og hans menighed er salmebogen mindst lige så vigtig som Bibelen, fordi de danske menigheder er hemningsløse storforbrugere af dansk poesi i eliteklassen. Da jeg selv var lærer, brugte jeg flere gange salmebogen som en samling kirkehistoriske tekster, som man kunne sammenligne på mange måder. Derved fik nogle studenter tilknytning til den salmeforskning, der har blomstret her ved fakultetet siden 1960'erne, men det væsentlige var dog her selve argumentationen, dens udgangspunkt og forløb.

Det er ikke sikkert, at studenter vil føle de samme savn. De vil hellere kaste sig over langt mere

mærkværdige og obskure emner. Det skal der være al mulig frihed til og dermed plads til personlig udvikling og vækst - som lærer burde man nok have ført nye studenter ind i studiet med den gamle børnesang »Verden er så stor så stor, Lasse, Lasse lille, meget større end du tror«. Behovet for ovenstående kommer måske først ved studiets slutning eller senere. Men så er der en god mulighed for at knytte forbindelse til præster i aktion, så fakultetet blev deres naturlige hjem, som de gerne søgte

tilbage til. De ville pynte svært i auditorierne.

Men måske er alt dette gennemført for længst. Jeg har ikke været flink til at følge med i, hvad der er sket ved fakultetet i de senere år. Men fra studieårene kan jeg huske, at vi ofte undrede os over, hvem der bestemte, hvad der skulle undervises i. Præster, der skulle bruge fakultetets produkter, var det i hvert fald ikke. Og os studenter var det heller ikke. Lidt oprør var der ingen af os, der tænkte på. Men alt det har måske forandret sig til det bedre.

Studienævnet for Teologi

**afholder temadag
torsdag den 22. oktober 1998
om**

De retfærdiggjortes kirke - fjern kirke?

Nærmere oplysninger se Kalenderen

Om tidsskriftet BIBLIANA

af ph.d. Tilde Binger
Institut for Bibelsk Eksegese

Omkring årsskiftet 1998/99 vil et nyt populærvidenskabeligt blad (forhåbentlig) se dagens lys. Bladets navn bliver Bibliana, og det er planen at det skal udkomme 4 gange årligt. Bladet har sit udgangspunkt ved Institut for Bibelsk Eksegese ved Københavns Universitet, som samtlige redaktionsmedlemmer har en eller anden form for tilknytning til. At bladet udkommer er vi rimeligt sikre på, for Tipsmidlerne har doneret penge til at første årgang kan trykkes i et lille oplag. Om det fortsætter, det kommer an på abonnenterne, om vi får nok og om de holder ved.

Men hvorfor overhovedet udgive endnu et blad med teologisk indhold? Har vi ikke så rigeligt i forvejen? Og hvordan i alverden har vi tænkt os at gøre noget så langhåret som »Bibelsk Eksegese« til populærvidenskabeligt stof. Ja, det er hvad resten af denne artikel skal handle om.

Når en mand som Michael Drosnin udgiver *The Bible Code* skriver samtlige landets store aviser om sagen. Og ikke bare skriver aviserne om den, omtalen

fylder flere sider. I flere tilfælde bliver denne omfattende foromtale oven i købet fulgt op af endnu en helsidesartikel. Landets sognepræster, teologer og teologistuderende bliver krydsforhørt af selv den fjerneste slægtning og bekendt, og ethvert forsøg på at antyde at det muligvis ikke er helt så ligetil og overbevisende som forfatteren gerne vil give udtryk for, bliver ofte affærdiget med henvisning til forskningens forstokkede selvforherligelse. Det samme er tilfældet når journalister som Baigent og Leigh fylder en halv bog med konspirationsteorier der in-

volverer Vatikanet og ikke særligt subtile antydninger om undertrykkelse af forskning der kunne »rokke kirken i sin grundvold«. Der er salg i Dødehavsrullerne, og det er - stadigvæk - tilstrækkeligt ukendt land til, at konspirations-teorier af denne kaliber kan fremføres. Eller David Rohl, der ynder at se sig selv som en frygtløs arkæolog i Indiana Jones' stil. Når han udgiver en bog - med flotte farvebilleder - der »afslører« hvordan arkæologerne har fumlet med kronologien i Den nære Orient før - 600 (hvorefter han fremfører sin egen, ikke mindre fumlede og forvrøvlede kronologi), så må det naturligtvis også give omtale. Faktisk sælges hans bog »A Test of Time« via internettet under overskriften *The bestselling book the British Museum banned.*

Det er altid godt stof for aviserne når »den etablerede videnskab« kan sættes under anklage, eller når bibelen kan »bevises«. Det er godt stof der yderligere har den fordel, at det i det store og hele sagtens kan skubbes et par dage hvis der kommer noget mere aktuelt at fylde spalterne med. Endnu et eksempel kunne være BYTDWD-stelen, der blev fundet i det nordligste hjørne af Israel i 1993. Den trak vand. Stort set samtlige landets morgenaviser havde i løbet af en 14-dages periode en længere eller kortere omtale af, at nu havde man fundet bevis for den gammeltestamentlige kong Davids eksistens.

Der var bare ikke nogen der interessererede sig for den diskussion som fundet har affødt og for den tvivl der er opstået om stenens autenticitet og om den mere præcise betydning af de famøse ord *David's hus*.

Det er, for nu at sige det lige ud, mægfrustrerende. Når man hver dag arbejder med bibelstof, seriøst og videnskabeligt, bliver man efterhånden lidt stram i hovedet over, at det eneste »man« kender til ens forskningsområde er når en eller anden galning har fundet Noahs ark eller Vorherres håndskrevne tavler fra Sinai bjerg, Jesu snørebånd eller Paulus' fjerpen. Eller når en videnskabsjournalist kan tjene lidt (eller ofte mange) lommepenge på at bringe tvivlsomme »data« til torvs, på en måde der sætter kirken (især Vatikanet), eller blot »videnskaben« under mistanke.

Vi manglede de seriøse gennemgange, og den baggrund og eftertanke som aviser ikke levner plads til. Vi manglede dementierne og diskussionerne. Vi manglede (og mangler) et forum der kan formidle hvad vi som fagfolk indenfor bibelforskningen finder interessant og ikke kun hvad der er »en god historie«. Vi manglede at have noget der var skrevet på dansk, og som var til at forstå for ikke-fagfolk. Og vi blev klare over, at det nok ikke blev gjort, hvis ikke vi gjorde det selv. Derfor begyndte vi at lege med tanken om et blad, om

Bibliana, og derfor kommer det også.

Men hvad vil vi så fylde spalterne med? Vil vi »bare« skrive om bibelen? Nej, vi vil forsøge at komme rundt i alle de aspekter som faget bibelsk eksegese har. Arkæologi, historie, skriftsyn, fortolkning, forskningshistorie, religionsvidenskab, epigrafi, lingvistik .... Vi har planlagt at hvert nummer skal indeholde en artikel med gammel- og en med nytestamentlig relevans. Vi satser på med jævne mellemrum at have artikler om arkæologi og historie, om Dødhavs-skrifterne, om ikke-bibelske skrifter og tekster der har relevans for forskningen. Derudover planlægger vi artikler med tema-anmeldelser af dansk litteratur om et givet emne, ligesom vi vil forsøge at holde plads åben for mere skæve vinkler, for nyheder og for det uberegnelige.

Vores formål er at informere og formidle om den forskning der rent faktisk foregår på de danske forskningsinstitutioner og af seriøse, uafhængige forskere. Vi håber også at kunne præsentere artikler af en række udenlandske forskere. Folk der har været eller kommer til landet som gæsteforelæsere. Disse folk og disse forelæsninger er en vigtig del af det danske forskningsmiljø.

Biblianas læsere skal ikke forvente, at det bliver et blad, der først og fremmest skal promovere redaktionens medlemmer. Vi hå-

ber - naturligvis - at vi også selv kommer til at skrive til bladet, men det er ikke vores tanke at det først og fremmest skal være os der skal fylde siderne. Vi skal sikre at kvaliteten er i top, at der er faglig dækning for artiklernes indhold og at formidlingen af indholdet er i orden, men vi skal ikke bestemme hvad folk skal mene.

Den første årgang af bladet (som er den der er planlagt) bringer ikke kun artikler af toppen af den danske bibelforskning, men også artikler fra vækstlaget, fra den unge generation af forskere og forskerstuderende. Jeg kan også allerede nu fortælle, at »man« ikke er enig om ret meget på bjerget.

Vores ønskedrøm er - naturligvis - at vi får rigtig mange abonnenter, og at vi kan være med til at fremme en bare lidt bredere diskussion omkring hvad bibelen er for noget. Hvad man kan og ikke kan bruge den til, og hvad den bliver brugt til. At vi kan medvirke til at give bibelforskningen et mere kvalificeret med- og samspil uden for elfenbenstårnet, og at vi kan medvirke til at »den interesserede lægmand« (denne vidunderlige fiktion) får noget ikke alt for svært tilgængeligt, men indholdsmæssigt substantielt, at have sin interesse i.

Vores forbilleder er store nok. Hvis vi bare i lille skala kan gøre lidt af det for bibelforskningen som Skalk har gjort for nordisk arkæologi og Sfinks for Middelhavslan-

denes historie og arkæologi, så vil vi være lykkelige.

Og sidst, men ikke mindst: Hvis nogen, efter at have læst denne artikel bliver interesseret i eventuelt at abonnere på Bibliana, kan man rette henvendelse til redaktionen på følgende adresse:

Bibliana
c/o Institut for Bibelsk Eksegese
Købmagergade 44-46
1150 København K.

P.S. Jeg glemte at skrive hvem »vi« er. »Vi« er en daglig redaktions-

gruppe der består af cand. theol. Beate Andreasen; ekstern lektor, cand. theol., ph.d. Tilde Binger; cand. theol., ph.d.-stipendiat Gertrud Iversen; og cand. theol. et phil., ph.d.-stipendiat Rasmus Nøjgaard; derudover er de »løse« tilknyttede redaktionsmedlemmer: forskningsassistent Greg Doudna MA, forskningsassistent, cand. theol. Søren Holst og cand. scient. Thomas Hougaard.

Publikationer

Peter Busch-Larsen, Naturretsbegrebet hos Aristoteles, i *Filosofiske Studier*, Bd. 17, København 1997, 6-50.

Bodil Ejrnæs, Niels Peter Lemche og Mogens Müller (red.), Dødehavsskrifterne og de antikke kilder om essæerne i ny oversættelse, København (Anis) 1998, 551 s. ISBN 87-7457-209-1.

Troels Engberg-Pedersen (co-ed.), Conventional Values of the Hellenistic Greeks. *Studies in Hellenistic Civilization 8*, Aarhus University Press 1997, 325 pp. ISBN 87-7288-555-6.

Troels Engberg-Pedersen, Universalisme og etnicitet hos Paulus, i *Niels Peter Lemche og Henrik Tronier (red.)*, Etnicitet i Bibelen, 108-123.

Lone Fatum, Den kollektive Kristus. Kristus-identitet som eskatologisk etnicitet, i *Niels Peter Lemche og Henrik Tronier (red.)*, Etnicitet i Bibelen, 124-143.

Geert Hallböck, Hans Jørgen Lundager Jensen og Bertil Wiberg (red.), Gads Bibel Leksikon I-II, København 1998, 454 og 470 s. ISBN 87-12-02649-2 (bd. I), 87-12-02650-6 (bd. II) og 87-12-02660-3 (samlet).

Theodor Jørgensen og Peter Westergaard (red.), Teologien i samfundet. Festschrift til Jens Glebe-Møller, 543 s. ISBN 87-7457-223-7. (Heri bidrag af 28 nuværende og tidligere kolleger samt Bibliografi over Jens Glebe-Møllers forfatterskab og Tabula gratulatoria).

Hans Raun Iversen, Five Recent Papers on Church and Culture in Denmark, Institute of Systematic Theology, University of Copenhagen 1998. Samlingen indeholder fem artikler, der oprindeligt blev publiceret i forskellige internationale sammenhænge, fra perioden 1992-1998.

Martin Schwarz Lausten, Die dänischen Theologen in der lutherischen Reformationszeit und die Juden, i *Ulf Haxen, Hanne Trautner-Kromann, Karen Lisa Goldschmidt-Salamon (ed.)*, Jewish Studies in a New Europe. Proceedings of the Fifth Congress of Jewish Studies in Copenhagen 1994

under the Auspices of the European Association for Jewish Studies, Copenhagen 1998, 472-478. ISBN 87-7876-079-8.

Martin Schwarz Lausten, Danmarks kirkehistorie, København 1998 (2. udg., 5. oplag), 352 s.

Martin Schwarz Lausten, Glaube und Politik im Verhältnis zwischen Melanchthon und König Christian III. von Dänemark-Norwegen, i *G. Wartenberg u. Matthias Zentner (Hg.)*, Philipp Melanchthon als Politiker zwischen Reich, Reichsständen und Konfessionsparteien, Wittenberg 1998, 123-137. ISBN 3-933028-06-X.

Martin Schwarz Lausten, Haltungen zum Judentum und zu den Juden in der Dänischen Kirche während des Pietismus mit besonderer Bezugnahme auf die Judenbekehrungen, i *Walter Beltz (Hg.)*, Biographie und Religion. III. Internationales Callenberg-Kolloquium in Halle (= Hallesche Beiträge zur Orientwissenschaft 24), Halle 1998, 91-108.

Martin Schwarz Lausten, Kirkehistorie. Grundtræk af Vestens kirkehistorie fra begyndelsen til nutiden, København 1997 (2. oplag), 303 s. ISBN 87-7457-202-4.

Niels Peter Lemche, Israel og dets land, i *Niels Peter Lemche og Henrik Tronier (red.)*, Etnicitet i Bibelen, 11-22.

Niels Peter Lemche og Henrik Tronier (red.), Etnicitet i Bibelen. *Forum for Bibelsk Eksegese 9*, København (Museum Tusulanum) 1998, 143 s. ISBN 87-72-89-488-1.

Arne Munk, Stammepolemik, i *Niels Peter Lemche og Henrik Tronier*, Etnicitet i Bibelen, 52-66.

Flemming A. J. Nielsen, The Tragedy in History: Herodotus and the Deuteronomistic History. *Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series*, 251; Copenhagen International Seminar, 4, Sheffield: JSOT Press, 1997, 192 pp. ISBN 1-85075-688-0.

Lauge Olaf Nielsen, The Critical Edition of Peter Aureoli's Scholastic Works, i *A. Cacciotti & B. F. de Mottoni (eds.)*, Editori di Quarracchi 100 anni dopo. Bilancio e prospettive. Medioevo vol. 3, Roma 1997, 217-227.

Lauge Olaf Nielsen, Signification, Likeness, and Causality. The Sacraments as Signs by Divine Imposition in John Duns Scotus, Durand of St. Pourcain, and Peter Auriole, i *C. Marmo (ed.)*, Vestigia, Imagines, Verba. Semiotics and Logic in Medieval Theological Texts (XII-XIV Centuries), Brepols 1997, 223-254.

Peder Nørgaard-Højen (ed.), Catholic-Lutheran Relations Three Decades After Vatican II. *Studia Oecumenica Farfensia* Vol. I, Città del Vaticano (Libreria Editrice Vaticana) 1997, 167 pp. ISBN 88-209-2451-X.

Jørn Henrik Olsen, Contextualised Christology in Tropical Africa? *Swedish Missiological Themes* 85, 3-4 (1997), 247-267.

Jørn Henrik Olsen, Død og identitet i afrikanske hverdagskulturer set i et korsteologisk perspektiv, i *Sigurd Bergmann och Carl Reinhold Bråkenhielm (red.)*, Vardagskulturens teologi i nordisk tolkning, Nora: Nya Doxa 1998, 192-207.

Allan Rosengren Petersen, The Royal God. Enthronement Festivals in Ancient Israel and Ugarit? *Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series*, 259. Copenhagen International Seminar, 5. Sheffield Academic Press, Sheffield 1998, 121 pp. ISBN 1-85075-864-6.

John Strange, Etnicitet og arkæologi. Filistrene som eksempel, i *Niels Peter Lemche og Henrik Tronier (red.)*, Etnicitet i Bibelen, 43-51.

Thomas L. Thompson, Etnicitet og Bibel. Flere »jødedomme« og Det nye Israel, i *Niels Peter Lemche og Henrik Tronier (red.)*, Etnicitet i Bibelen, 23-42.

Henrik Tronier, Allegorese og universalisme - erkendelse som gruppemærke hos Filon og Paulus, i *Niels Peter Lemche og Henrik Tronier (red.)*, Etnicitet i Bibelen, 67-107.

Jakob Wolf, Etikken og universet, København (Anis) 1997, 142 s. ISBN 87-7457-199-0.

Kalender for Det teologiske Fakultet Efterår 1998

Den skemasatte undervisning ved Det teologiske Fakultet annonceres i Lektionskataloget, som kan rekvireres fra Den faglige Vejleder, Købmagergade 46, 1150 København K. Kataloget udkommer forud for hvert semester i december-januar og juli-august.

Særlige arrangementer og åbne møder ved Fakultetet annonceres i *Universitetsavisen*, Fakultetets studenterblad *Arken* og såvidt muligt i *Præsteforeningens Blad* samt eventuelt i dagspressen.

Ved redaktionens afslutning er der planlagt følgende arrangementer på Fakultetet for efterårssemesteret 1998. For nærmere oplysninger henvises til de nævnte kilder.

Mandag den 7. september 1998 kl. 13:00-15:00

Ph.D.-stipendiat Rasmus Nøjgaard: Seniorseminar om *Antik-jødisk allegorese med specielt henblik på Aristobul, Aristetas-brevet og Filon*. Tilmelding til instituttets kontor, hvor materiale udleveres, senest 8 dage før; tlf. 35323645 ell. 35323646.

Sted: Institut for Bibelsk Eksegesees mødelokale, Købmagergade 44, 2. sal.

Arr.: Institut for Bibelsk Eksegese.

Five Lectures: 20th Century Christianity Worldwide. Especially for Guest Students

Tuesday, September 8, 1998 from 13:00 to 15:00 hrs: Associate Prof. Niels Kastfelt: *General Perspectives*.

Tuesday, September 15, 1998 from 13:00 to 15:00 hrs: Associate Prof. Niels Kastfelt: *Africa*.

Tuesday, September 22, 1998 from 13:00 to 15:00 hrs: Associate Prof. George Oommen, Bangalore: *India*.

Wednesday, September 30, 1998 from 13:00 to 15:00 hrs: Associate Prof. Manfred Hoffmann, Lund: *South America*.

Wednesday, October 7, 1998 from 13:00 to 15:00 hrs: Professor Aasulv Lande, Lund: *Japan*.

Venue: Aud. 7, Købmagergade 46, 1st floor.

Organization: Institut for systematisk Teologi.

Tirsdag den 22. september 1998 kl. 20:00

Lic. theol. Åge Rydstrøm-Poulsen: *Hvordan blev man frelst i det 12. århundrede? Augustin og Augustin-renæssancen.*

Sted: Fakultetets forsamlingslokale, Købmagergade 44 o.g.

Arr.: Teologisk Forening.

Mandag den 28. september 1998 kl. 13:15-15:30

Projektseminar om *Bekendelsestroskab i teologisk og kirkeretlig forstand.*

Oplæg ved ph.d.-studerende Kirstine Krogh Garde. 1. opponent adj. professor, dr. jur. Preben Espersen. Tekster kan rekvireres fra institutkontoret en uge forud.

Sted: Vær. 347, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Institut for systematisk Teologi.

Torsdag den 1. oktober 1998 kl. 10-12

Gæsteforelæsning ved professor Dale B. Martin, Duke University, USA:

Tema endnu ikke oplyst.

Sted: Annonceres ved opslag.

Arr.: Institut for Bibelsk Eksegese.

Fredag den 2. oktober 1998 kl. 13-15

Gæsteseminar ved professor Dale B. Martin, Duke University, USA: *The Life and Times of Galatians 3:28: 'No Male and Female'.*

Sted: Annonceres ved opslag.

Arr.: Institut for Bibelsk Eksegese.

Tirsdag den 6. oktober 1998 kl. 20:00

Universitetslektor, mag. art. Carsten Riis: *Kirke og nation i den ortodokse verden.*

Sted: Fakultetets Forsamlingslokale, Købmagergade 44 o.g.

Arr.: Teologisk Forening.

Onsdag den 7. oktober 1998 kl. 10-12

Gæsteforelæsning ved lektor, dr. art. Dag T. Andersson, Institut for Sprog og Litteratur, Tromsø: *Glemmt menneskelighed og ny humanitet. Walter Benjamin om erfaringens vilkår i teknikkens tidsalder.*

Sted: Aud. 11, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Institut for systematisk Teologi.

Onsdag den 7. oktober 1998 kl. 13-15

Seminar ved lektor, dr. art. Dag T. Andersson, Institut for Sprog og Litteratur, Tromsø: *Billeder som bevæger mørket: Walter Benjamin om historie og erindring*. Tekster kan rekvireres fra institutkontoret en uge forud.

Sted: Vær. 321, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Institut for systematisk Teologi.

Tirsdag den 20. oktober 1998 kl. 13-15

Gæsteforelæsning ved professor, dr. Ted Peters, Pacific Lutheran Theological Seminary and Graduate Theological Union, Berkeley, USA: *Sin as a Human Phenomenon*.

Sted. Aud. 3, Købmagergade 46, stuen.

Arr.: Institut for systematisk Teologi.

Torsdag den 22. oktober 1998 kl. 09:30-15:00

Temadag om *De retfærdiggjortes kirke - fjern kirke?*

Kl. 09:30: Lektor Jørgen I. Jensen: *Går kristendommen en gylden tid i møde?*

Kl. 10:45: Adjunkt Kirsten Busch Nielsen: *De retfærdiggjortes kirke - fjern kirke?*

Kl. 11:45: Frokost.

Kl. 13:00: cand.jur., ph.d. Lisbet Christoffersen: *Kirke mellem stat, marked og civilsamfund*.

Kl. 14:00: Plenumsdiskussion.

Sted: Aud. 7, Købmagergade 46, 1. sal.

Arr.: Studienævnet for Teologi.

Tirsdag den 27. oktober 1998 kl. 20:00

Professor, dr. phil. Henrik Glahn: *Miles Coverdale's »Ghoostly Psalmes and Spirituall Songes« fra omkring 1535 - den første engelske lutherske sangbog, tekstligt og navnlig musikalsk belyst i relation til den tidlige danske lutherske salmesang*.

Sted: Fakultetets forsamlingslokale, Købmagergade 44 o.g.

Arr.: Teologisk Forening.

Mandag den 9. november 1998 kl. 13:15-15:30

Projektseminar om *Models of ekklesiolae in ekklesia*. Oplæg ved ph.d.-studerende Mikkel Vigilius. 1. opponent gæsteforsker George Oommen. Tekster kan rekvireres fra institutkontoret en uge forud.

Sted: Vær. 347, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Institut for systematisk Teologi.

Mandag den 16. november 1998 kl. 13:15-15:30

Projektseminar om *Deaconesses as Female Avantgarde in Church and Society*. Oplæg ved ph.d.-studerende Liselotte Malmgart. 1. opponert gæsteforsker George Oommen. Tekster kan rekvireres fra institutkontoret en uge forud.

Sted: Vær. 347, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Institut for systematisk Teologi.

Tirsdag den 17. november 1998 kl. 20:00

Forskningsbibliotekar, dr. phil. Erik Petersen: *Johann Albert Fabricius - teologi og humanisme i den tidlige oplysningstid*.

Sted: Fakultetets forsamlingslokale, Købmagergade 44 o.g.

Arr.: Teologisk Forening.

Fredag den 20. november 1998 kl. 10-16.

Studiedag om *Kulturkristendom og kirke*. Oplæg ved Kaj Bollmann, Kurt Larsen og Hans Raun Iversen.

Sted: Annonceres ved opslag.

Arr.: Institut for systematisk Teologi.

Tirsdag den 1. december 1998 kl. 20:00

Lektor, lic. theol. Carsten Bach-Nielsen: *Der var engang en folkekirke - i Dansk Vestindien*.

Sted: Fakultetets forsamlingslokale, Købmagergade 44 o.g.

Arr.: Teologisk Forening.

Mandag den 14. december 1998 kl. 13:00-15:00

Lektor Henrik Tronier: Seniorseminar om *Den hermeneutiske Kristus-identitet - allegorese og etnisk identitet hos Filon og Paulus*. Tilmelding til instituttets kontor, hvor materiale udleveres, senest 8 dage før; tlf. 35323645 ell. 35323646.

Sted: Institut for Bibelsk Eksegese mødelokale, Købmagergade 44, 2. sal.

Arr.: Institut for Bibelsk Eksegese.

Fredag den 18. december 1998 kl. 18:30

Julerevy med middag, causeri og dans. Nærmere ved opslag.

Sted: Fakultetets Forsamlingslokale, Købmagergade 44 o.g.

Arr.: Teologisk Forening.

Mandag den 18. og tirsdag den 19. januar 1999

Åbne studiedage ved Svend Bjerg og Eberhard Harbsmeier.

Sted: Annonceres ved opslag.

Arr.: Institut for systematisk Teologi.

Torsdag den 25. februar 1999

Gæsteforelæsning og seminar ved professor Sven-Erik Brodd, Uppsala om *Diakonattet*.

Sted: Annonceres ved opslag.

Arr.: Institut for systematisk Teologi.

Torsdag den 25. og fredag den 26. marts 1999

Studiedage om *Religionsfilosofi* ved professor Ingolf Dahlferth og professor Hermann Deuser.

Sted: Annonceres ved opslag.

Arr.: Institut for systematisk Teologi.